

ต้นฉบับคู่มือกิจกรรมการเรียนรู้ต้นแบบ
นิทรรศการ : เทียวเมืองเก่า...เล่าวิถีไทย
ตอน รื่นรมย์...ชมบ้านเขายี่สาร

โครงการความร่วมมือทางวิชาการ : สำนักงานอุทยานการเรียนรู้ (TK park)
และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ต้นฉบับคู่มือกิจกรรมการเรียนรู้ต้นแบบ

TK park Exhibition Kit

“เมืองเก่า” หมายถึง “เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะแห่งสืบต่อมาแต่กาลก่อน หรือมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีลักษณะจำเพาะของสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์ มีคุณค่าทางศิลปะ โบราณคดีหรือประวัติศาสตร์เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติ” ซึ่งการรักษาคุณค่าและความหลากหลายทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าไว้นั้น เชื้อต่อการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่นของประเทศ สิ่งก่อสร้างและองค์ประกอบเมืองที่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ของเมืองเก่า มีศักยภาพสูงในการส่งเสริมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่นำภาคภูมิใจของชุมชน สามารถเสริมสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของจังหวัดและประเทศได้

ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านกายภาพและสังคมวัฒนธรรมเกิดขึ้นอย่างมากและรวดเร็ว ประกอบกับเมืองเก่าเป็นที่ตั้งของชุมชนขนาดใหญ่ มีการพัฒนาเมืองในรูปแบบต่างๆ จึงทำให้เกิดการบุกรุกทำลายและทำให้เมืองเก่าเสื่อมคุณค่า

นิทรรศการ เทียวเมืองเก่า...เล่าวิถีไทย ตอน รื่นรมย์...ชมบ้านเขายี่สาร จึงเป็นนิทรรศการที่จะนำเยาวชนคนรุ่นใหม่ไปเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วัฒนธรรม วิถีชีวิต ที่มีคุณค่าแต่กลับหาได้ยากในสังคมปัจจุบัน โดยการหยิบยกเรื่องราวของชุมชนบ้านเขายี่สารมาซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่ มีประวัติศาสตร์และความเป็นมายาวนานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยามาเป็นตัวแทน แล้วนำศาสตร์ในแขนงต่างๆ เช่น วิทยาศาสตร์ ศิลปะ สังคม มาประยุกต์เพื่อให้เมืองเก่านั้นเล่าเรื่องได้สนุกและเต็มไปด้วยความรู้มากยิ่งขึ้น

ประเด็นหลักของชุดกิจกรรม

1. ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเรียนรู้ความเป็นมาของวิถีชีวิตชาวเขายี่สาร ทั้งอาหารการกิน และการประกอบอาชีพ
2. เรียนรู้ถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการนำวัตถุดิบในชุมชนมาใช้ เพื่อก่อประโยชน์ ตามแนววิถีพอเพียง

เป้าหมาย

1. เยาวชนอายุ 13 - 18 ปี
2. เยาวชนอายุ 7 - 12 ปี พ่อแม่ ผู้ปกครอง และบุคคลทั่วไป

ปಾಯนิทรรศการเพื่อการเรียนรู้ 10 แผ่น ประกอบด้วย

1. เรื่องเล่าจากเขายี่สาร
2. รู้จักบ้านเขายี่สาร
3. ตำนานเขายี่สาร
4. เล่าขานตำนานยี่สาร
5. อยู่อย่างยี่สาร 1 วิถีชาวดิน
6. อยู่อย่างยี่สาร 2 วิถีชาวน้ำ
7. กินอย่างยี่สาร 1
8. กินอย่างยี่สาร 2
9. มัคคุเทศก์น้อย...ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น
10. จากงานวิจัยสู่จิตสำนึกรักชุมชน

รูปแบบการจัดนิทรรศการ

พื้นที่กิจกรรมออกเป็น 3 ส่วน โดยส่วนแรกคือ ฐานกิจกรรมที่ 1 “เมืองสามน้ำ” นั้นเป็นการปูพื้นฐานแนะนำผู้เข้าร่วมกิจกรรมให้ทราบถึงที่ตั้ง สภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนยี่สารที่เป็นเมือง 3 น้ำมีสภาพแวดล้อมเป็นป่าชายเลน เพื่อให้เห็นภาพว่าทำไมชุมชนบ้านเขายี่สารจึงประกอบอาชีพประมงและการเผาถ่านจากไม้โกงกางเป็นหลัก รวมถึงมองเห็นปัญหาที่ว่าชุมชนนี้ขาดแคลนน้ำจืดได้อย่างไร แล้วชาวบ้านมีภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไรเพื่อแก้ปัญหาและการใช้ชีวิตให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างไม่เสียสมดุล

จากนั้นในส่วนที่ 2 ฐาน “อยู่อย่างยี่สาร” ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะได้เรียนรู้ถึงการดำรงชีพท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยป่าชายเลน เรียนรู้ถึงอาชีพของชาวบ้านเขายี่สารซึ่งบางอาชีพจะพบได้เฉพาะที่ชุมชนนี้เพียงแห่งเดียว หลังจากนั้นจะได้ลงมือทำผ้ามัดย้อมด้วยตัวเอง โดยมีวิทยากรจากชุมชนบ้านเขายี่สารคอยดูแลและให้ความรู้อย่างใกล้ชิด พร้อมการเรียนรู้ว่าสีจากเปลือกไม้ป่าชายเลนแต่ละชนิดนั้นให้สีอะไรบ้าง นอกจากนี้จะได้รับความรู้แล้ว ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะได้ของฝากจากฝีมือตนเองกลับบ้านไปด้วย

จากนั้นจะส่งต่อเพื่อเรียนรู้ในส่วนที่ 3 ฐาน “กินอย่างยี่สาร” เมื่อทราบถึงสภาพชุมชนและวิถีการดำรงชีวิตแล้ว สิ่งหนึ่งที่จะทำให้เนื้อหาครบถ้วนก็คือเรื่องของอาหารการกิน ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะได้เรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมการกินของชาวชุมชนบ้านเขายี่สาร รวมถึงการถนอมอาหารที่หาได้จากแหล่งน้ำมาเก็บไว้รับประทานยามขาดแคลน จนกลายเป็นของกินเลื่องชื่อของชุมชน เช่น ปลาแดดเดียว กุ้งหวาน และที่ขาดไม่ได้คือการประกอบอาหารจากพืชเฉพาะถิ่นเช่น “ชะคราม” ที่มีอยู่มากมายตามเนินดิน ซึ่งจะมีเมนูสาธิต เช่น ยำชะคราม และน้ำพริกชะคราม ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ลองชิมกันด้วย

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมพิเศษการแสดงละครหุ่นสายจากน้องๆ โรงเรียนวัดเขายี่สาร (ประมุขเวชกิจ) และเยาวชนบ้านเขายี่สาร ที่แสดงถึงความเป็นตัวตนคนยี่สารที่บอกผ่านกิจกรรม “เล่าเรื่องผ่านหุ่น” ซึ่งตอนนี้กลายเป็นของดีประจำจังหวัดสมุทรสงครามไปอีกอย่างแล้ว โดยที่ละครหุ่นสายจะเป็นเครื่องมือในการสื่อสารให้คนภายนอกได้ทราบความเป็นมาของชุมชนผ่านการเชิดที่แฝงไปด้วยความงดงามตามแบบไทย ผ่านเรื่องราวของ “ป่าโกงกาง” และ “ปลาหู” ของดีที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านเขายี่สารและจังหวัดสมุทรสงคราม

ภายในงานตลอดกิจกรรมจะมีวิทยากรพิเศษจากพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ที่เรียกตัวเองว่า “มัคคุเทศก์น้อย” ซึ่งเป็นผลจากงานวิจัยใน “โครงการการสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับเด็กโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้เรื่องการเป็นมัคคุเทศก์ที่ดี ของนักเรียนโรงเรียนวัดเขายี่สารและเยาวชนบ้านเขายี่สาร” มาคอยให้ความรู้และแนะนำชุมชนในทุกฐานกิจกรรม

เนื้อหาคู่มือประกอบนิทรรศการ

PLAY : “เที่ยวเมืองเก่า...เล่าวิถีไทย ตอน รื่นรมย์...ชมบ้านเขายี่สาร”

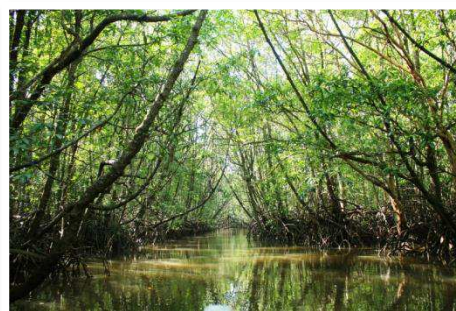
“เรื่องเล่าจากเขายี่สาร”

ในประเทศไทยปรากฏเมืองเก่ามากมายกระจายอยู่ในทุกภาคของประเทศ เมืองเก่าจำนวนมากเป็นพื้นที่ที่มีประชากรใช้ประโยชน์เป็นที่ตั้งชุมชนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เมืองเก่าเหล่านี้มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีเรื่องราวของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมตามช่วงเวลาต่างๆ อย่างมากมาย สามารถใช้เป็นตัวอย่างในการศึกษาทำความเข้าใจเรื่องทิศทางและแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมมนุษย์ได้อย่างดี

“ชุมชนบ้านเขายี่สาร” เป็นอีกหนึ่งชุมชนโบราณที่ยังคงมีวิถีชีวิตสืบเนื่องยาวนานมาตั้งแต่ต้นสมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่บนภูเขาคินปูลูกเดียวของจังหวัดสมุทรสงคราม มีป่าชายเลนผืนใหญ่อ้อมรอบ มีลำคลองสายต่างๆ ทั้งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ และคลองขุดเพื่อเป็นเส้นทางที่เชื่อมโยงสู่โลกภายนอก ผืนดินอุดมสมบูรณ์ปกคลุมด้วยไม้ใหญ่หนาแน่น

ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเขายี่สารยังคงสงบ ร่มเย็น พึ่งพิงธรรมชาติ สืบทอดวัฒนธรรมความเป็นอยู่ และวิถีการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมได้เป็นอย่างดี โดยมีวัดเขายี่สารและหลวงพ่อบุศุภราชเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ การดำเนินชีวิตของชาวบ้านเขายี่สารนั้นผูกพันกับลักษณะภูมิประเทศ โดยเฉพาะการประกอบอาชีพประมง

ท้องถิ่น การเผาถ่านไม้โก่งกางด้วยเตาขนาดใหญ่และปลุกป่าโก่งกางทดแทนแล้ว ชาวบ้านยังคงรักษาประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนไว้เป็นอย่างดี เช่น การพึ่งพิงธรรมชาติอุโบสถช่วงเช้าพรรษา ประเพณีเวียนเทียนบูชาหลวงพ่อบุศุภ หรือแม้แต่การย้อมผ้าด้วยเปลือกไม้และวัสดุธรรมชาติ การปรุงอาหารคาวหวานตามรูปแบบของท้องถิ่นที่นิยมใช้ใบชะครามเป็นส่วนหนึ่งของเมนูอาหาร

นอกจากชาวบ้านเขายี่สารจะสืบทอดรักษาวิถีของตนไว้อย่างเข้มแข็งแล้ว ที่นี้ยังมีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่รวบรวมและแสดงเรื่องราวอันเป็นความภาคภูมิใจของคนในชุมชน ถือเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนในหมู่บ้านและนักท่องเที่ยว ที่แสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของชุมชนโบราณชุมชนหนึ่งที่ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

“รู้จักบ้านเขายี่สาร”

ชุมชนบ้านเขายี่สารตั้งอยู่ที่เชิงเขายี่สารซึ่งเป็นเขาหินปูนขนาดย่อม ในตำบลเขายี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ได้รับอิทธิพลจากทะเลอยู่ใกล้ปากอ่าวไทย ห่างจากทะเลราว 5 กิโลเมตร พื้นที่โดยรอบเป็นป่าโกงกางและนาทุ่ง บ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นเรือนไทยริมน้ำ ชุมชนบ้านเขายี่สารเป็นหมู่บ้านที่มีกลุ่มคนอยู่อาศัยสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง เชื่อกันว่าเป็นหมู่บ้านที่มีอายุยืนยาวมาไม่น้อยกว่า 800 ปี จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าชุมชนแห่งนี้มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น หรือพุทธศตวรรษที่ 19

แม้จะขึ้นอยู่กับเขตอำเภออัมพวาที่เต็มไปด้วยสวนผลไม้และลำคลองน้ำจืด แต่สำหรับคนเขายี่สารแล้ว น้ำจืดที่นี่มีค่ายิ่งนัก เพราะคลองสายหลักที่หล่อเลี้ยงชุมชนและใช้เป็น

เส้นทางหลักในการติดต่อกับชุมชนภายนอกนั้นถูกน้ำเค็มจากปากอ่าวตะบูนดันเข้ามา ทำให้น้ำในคลองมีสภาพเป็นน้ำกร่อย ไม่สามารถบริโภคได้

แต่ด้วยสภาพแวดล้อมและภูมิประเทศที่อยู่ท่ามกลางป่าชายเลน ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนผูกพันกับป่าชายเลน ทั้งอาหารการกินและการประกอบอาชีพลั่นพังกาป่าชายเลนทั้งสิ้น ย้อนอดีตไปบ้านเขายี่สารแต่ก่อนเป็นชุมชนที่อยู่นอกเหนือความสนใจของผู้คน จนเล่าลือกันว่า “ยี่สารแห้งแล้ง กันดารน้ำ ทุ่งชุม ยุ่งชุม” ก็เพราะการเดินทางเข้าถึงชุมชนนั้นสุดแสนยากลำบาก และยังอยู่ห่างไกลจากชุมชนอื่นๆ

สภาพความเป็น “บ้านป่า” ตามการรับรู้ของคนนอกสำหรับยี่สารนั้น คือความหมายของพื้นที่ป่าชายเลนที่ซ้อนทับ ทั้งจากธรรมชาติและที่ปลูกด้วยมือคน ความสมบูรณ์ของนานาสัตว์น้ำอันเอื้อต่อการยังชีพรุ่นต่อรุ่นนั้น ชาวบ้านเขายี่สารนั้นรู้คุณค่าและเข้าใจในคุณประโยชน์ของป่าชายเลนมากกว่านิยามของคำว่าแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ หากแต่พืชพรรณนานาจากป่าชายเลนล้วนคือสิ่งผลักดันขับเคลื่อนให้ชีวิตบ้านเขายี่สารนั้นเดินต่อไปอย่างมั่นคง

ชุมชนบ้านเขายี่สารแม้จะเป็นชุมชนเก่าแก่มากมีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน แต่ในชุมชนกลับมีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 800 กว่าคนเท่านั้น บนพื้นที่ประมาณ 11.2 ตารางกิโลเมตร ซึ่งถือว่าน้อยมาก โดยขอบเขตของชุมชนสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

- ทิศเหนือและทิศตะวันออกติดลำคลองขุดลัดออกแม่น้ำแม่กลองที่อัมพวาและแม่กลอง (จังหวัดสมุทรสงคราม)
- ทิศตะวันตกเป็นป่าชายเลนติดหมู่บ้าน เช่น บ้านวังมะนาว บ้านบางเค็ม บ้านบางกล้วย เป็นต้น
- ทิศใต้มีทางน้ำอ้อมเขาแยกเป็น 2 สาย คือ
 - (1) คลองยี่สารเดิม ที่ไหลออกไปทางเขายี่โก
 - (2) คลองแพรกเขมร ที่เชื่อมกับคลองไทรล่ำไปออกคลองบางตะนูน

โดยสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการขุดคลองยี่สารลัดไปเชื่อมคลองบางตะนูนออกไปยังปากอ่าวตะนูน เพื่อให้สัญจรไปแม่กลองหรือปากน้ำเพชรบุรี

การเดินทางไปบ้านเขายี่สารสามารถไปได้หลายเส้นทางดังนี้

เส้นทางที่ 1 เดินทางโดยรถยนต์จากกรุงเทพฯ ไปตามถนนสายธนบุรี-ปากท่อ พอผ่านจังหวัดสมุทรสงครามข้ามแม่น้ำแม่กลองไปประมาณ 3 - 4 กิโลเมตร ถึงปั้มน้ำมัน ปตท. ก่อนถึงคลองโคนจะมีถนนด้านซ้ายมือแยกไปบ้านเขายี่สาร ระยะทางประมาณ 7.5 กิโลเมตร

เส้นทางที่ 2 เดินทางโดยทางรถไฟสายใต้ ลงที่สถานีรถไฟวัดกุฎีแล้วลงเรือไปตามคลองยี่สาร

เส้นทางที่ 3 ถ้าจะไปทางเรือจากอัมพวาหรือแม่กลอง (จังหวัดสมุทรสงคราม) ไปตามคลองขุดดอนจั่น เข้าคลองบางลี่หรือคลองชุมชนขึ้นก็จะออกที่บ้านเขายี่สาร

เส้นทางที่ 4 เส้นทางนี้ขอแนะนำว่าควรไปอย่างยิ่งเพราะได้ชมทั้งปากน้ำแม่กลอง ทะเล และปากทางจากทะเลเข้าไปตามคลองเข้าสู่บ้านเขายี่สาร การเดินทางลงเรือที่ทำเรือวัดหลวงพ่อบ้านแหลม อำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม ล่องเรือคูภูมิประเทศสองฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ออกสู่ปากอ่าวแม่กลอง ชมชีวิตชาวประมง การเลี้ยงหอยแครง หอยแมลงภู่ ป่าชายเลน ทะเลตม ชุมชนบ้านตะนูน เข้าคลองขุดยี่สาร เข้าถึงหมู่บ้านเขายี่สาร

ในอดีตสันนิษฐานว่าบริเวณบ้านเขายี่สารน่าจะเป็นที่ตั้งของชุมชนชาวต่างชาติเพราะมีชื่อสถานที่ต่างๆที่เอ่ยถึงชนชาติที่เข้ามาอาศัยอยู่บริเวณนี้ทั้ง คลองมอญ แพรกเขมร คลองไทรล่ำ และบริเวณทิศตะวันตกของเขายี่สารก็เป็นที่ตั้งของชุมชนชาวลาว

ภาพถ่ายดาวเทียมบ้านเขายี่สาร

A = วัดเขายี่สาร , B = พิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร , C = ศาลพ่อปู่ศรีราชา , D = โรงเรียนวัดเขายี่สาร

“ตำนานเขายี่สาร”

ที่มาของคำว่า " ยี่สาร"

ที่มาของคำว่า "ยี่สาร" นั้นไม่มีใครรู้แน่ชัด แต่มีข้อสันนิษฐานหลายข้อ ทั้งเชื่อว่า "ยี่สาร" แปลว่าตลาดเพี้ยนมาจากคำว่า **บาซาร์ (Bazaar)** ในภาษาเปอร์เซีย คำนี้มีมานานในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มีชื่อ เจ้าฟ้ากรมขุนยี่สารสรณี ซึ่งเป็นชายาของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ (เจ้าฟ้ากุ้ง) ก่อนจะเพี้ยนมาเป็นคำว่า ประสาน , ผสาน จนสุดท้ายเพี้ยนมาเป็น "ยี่สาร" ในปัจจุบัน หรืออีกข้อสันนิษฐานของอาจารย์สุจิตต์ วงษ์เทศ นักโบราณคดีและนักประพันธ์ เจ้าของรางวัล “ศรีบูรพา” ได้ให้ข้อสันนิษฐานที่น่าสนใจไว้ว่า "ยี่สาร" น่าจะมาจากคำว่า ยิปซาน (ยิบ แปลว่า เล็ก และซาน แปลว่าภูเขา) ซึ่งมีความหมายโดยรวมว่า ภูเขาลูกเล็ก คำนี้น่าจะเพี้ยนมาจากภาษาจีน ซึ่ง

สอดคล้อง กับสภาพภูมิประเทศของ เขายี่สาร ซึ่งมีภูเขาสูงเล็กๆ ตั้งอยู่ บริเวณปากแม่น้ำ ซึ่งบริเวณนี้เป็นเส้นทาง การค้าของพ่อค้าชาวจีนในสมัยก่อน

ยี่สาร...คำบอกเล่าของบรรพบุรุษ “พ่อปู่ศรีราชา”

จากที่มาของคำว่ายี่สารก่อให้เกิดเรื่องเล่าหรือตำนานของผู้ ก่อตั้งชุมชนตามมา โดยมีหลายกระแสในเรื่องนี้เช่นกัน แต่ที่ได้รับ การยอมรับจากชาวชุมชนบ้านเขายี่สารมีอยู่ 2 กระแสดังนี้คือ

1. ชาวบ้านเขายี่สารมีตำนานเล่าสืบกันว่า “พ่อปู่ศรีราชา”

เป็นบรรพบุรุษก่อตั้งชุมชนบ้านยี่สาร กลายเป็นเรื่องเล่าแพร่หลายมาช้านาน ตามตำนานพ่อปู่ศรีราชา ได้อพยพจากจีนมาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทย เล่ากันว่าพ่อปู่ศรีราชาอยู่ในกลุ่มคนจีนที่ล่องเรือสำเภามาค้าขาย โดยมาสามคนพี่น้องคือ จีนเคราเป็นพี่ชายคนโต จีนขานเป็นพี่คนรอง และน้องสุดท้องคือจีน กู เมื่อเดินเรือมาถึงบริเวณเขายี่สาร ซึ่งในอดีตอยู่ติดทะเล เรือสำเภาได้พุงชนเขาจนเรือแตก สามพี่น้อง ต้องพลัดพรากจากกัน พี่คนโตไปอยู่ที่เขาตะเครา(เพชรบุรี) จีนขานอยู่เขายี่สาร(สมุทรสงคราม) ส่วนจีน กูน้องคนสุดท้องอยู่ที่เขาอีโก้(เพชรบุรี) จีนทั้งสามตั้งบ้านเรือนเกิดเป็นหมู่บ้านสืบต่อกันมา จีนขาน เก่งกล้าสามารถจนได้รับการยกย่องให้เป็นพ่อปู่ศรีราชา บรรพบุรุษแห่งหมู่บ้านเขายี่สารจนถึงทุกวันนี้

2. อีกตำนานหนึ่งที่เล่ากันว่า มีเรือสำเภาจีนแล่นมาชนเขายี่สาร เรือแตกคนจีนสองพี่น้องคือ คุณปู่ศรีราชา

และคุณปู่หัวละมาน ได้ขึ้นมาอยู่ที่เขายี่สาร สถานที่ที่สำเภาจมนั้นเรียกว่า “อู่ ตะเภา” ซึ่งอยู่บริเวณเชิงเขายี่สารทางทิศตะวันตก ซึ่งเชื่อว่าใต้ดินมี เสากระโถงเรือสำเภาจมดินอยู่และบริเวณศาลพ่อปู่ศรีราชาเดิมอยู่ห่างจากอู่ ตะเภาเพียงประมาณ 100 เมตร ส่วนศาลคุณปู่หัวละมานตั้งอยู่ใกล้วัดน้อย ห่างจากเขายี่สารประมาณ 500 เมตร นักโบราณคดีได้ขุดค้นพบหลักฐาน เบื้องต้น พอจะสันนิษฐานได้ว่า

“...ราวพุทธศตวรรษที่ 18 -19 เริ่มมีการอยู่อาศัยของชุมชนบางยี่สาร กันมากขึ้น แต่ไม่ใช้การอยู่อาศัยถาวร เพราะพบโบราณวัตถุอยู่น้อยมาก และไม่พบภาชนะขนาดใหญ่สำหรับเก็บน้ำ ราวพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 ชุมชนบางยี่สารขยายตัว มีผู้อยู่อาศัยกันอย่างหนาแน่น เพราะพบปริมาณ เศษภาชนะดินเผาทุกประเภทมากกว่าชั้นอื่นๆ ทุกชั้น...”

จดหมายเหตุของจีนได้มีการกล่าวถึง การเข้ามาค้าขายกับบ้านเมืองตามปากแม่น้ำและชายทะเลใน แถบอ่าวไทยนี้ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-12 ลงมาจนในสมัยอยุธยาและกรุงเทพมหานคร รวมทั้ง จดหมายเหตุของชาวตะวันตก เช่น พวกโปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส

บ้านเขายี่สารกับวรรณกรรม

บ้านเขายี่สารเป็นชุมชนที่สำคัญมาแต่โบราณ ดังนั้นจึงมีเอกสารหรือวรรณกรรมบันทึกไว้ตั้งแต่สมัยอยุธยา มาโดยตลอด เช่น

พ.ศ.2233 รัชสมัยพระเพทราชา นายแพทย์อิงเกิลเบิร์ต แกมเฟอร์ เดินทางด้วยกำปั่นจากปัตตาเวียไป สยามที่กรุงศรีอยุธยา กล่าวถึงพ่อค้าคนไทยบอกระยะทางช่วงนครศรีธรรมราชถึงอยุธยา ต้องผ่านชายฝั่งเมืองกุย แถบสามร้อยยอด ผ่านเมืองปรางค์ ต่อจากนั้นคือชะอำ เหนือเข้าไปคือเมืองเพชรบุรี ผ่านยี่สาร (แต่เขียนไว้ว่า Isan) แม่กลอง ทำจีน จากนั้นจะถึงแม่น้ำเจ้าพระยา

พ.ศ.2365 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จอห์น ครอบฟอร์ด เข้ามาสยาม เขียนบันทึกไว้ ว่า “ถัดจากแม่น้ำแม่กลองซึ่งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา คือยี่สาน บริเวณชายฝั่งมีเพียงป่าไม้ ซึ่งไม่มี คุณค่าอะไร นอกจากใช้เป็นไม้ฟืนสำหรับส่งไปเมืองหลวง อนึ่งภูมิประเทศบริเวณยี่สานนี้ปลูกข้าวได้ดีและมีคนอยู่ พอสมควร” แสดงให้เห็นว่าถ่านฟืนจากไม้โกงกางนั้นมีคุณภาพที่ดีและเป็นที่ต้องการของเจ้านายใหญ่มาแต่สมัย โบราณอีกด้วย

นิราศเมืองเพชรของสุนทรภู่ แต่งระหว่าง พ.ศ.2388 - 2392 สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ บรรยายถึงความอุดมสมบูรณ์ของบ้านยี่สาร ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน รวมทั้งเสียงชะนีที่เขายี่สารด้วย ดังความ ที่ว่า

เขาหลับเรื่อยเหน้อยอ่อนนอนสนิท ฟืนคืดไคร้ครวญจนจวนสว่าง

เสียงนกร้องซ้องแซ่ครอแควคราง

ทั้งลิงค่างครอกโครกละอิกโอย

เสียงชะนีที่เหล่าเขายี่สาน

วิเวกวานหวัหวัหวัหวัหวั

หวิวหวิวไหวไฉนยิ่งดินโดย

ชะนีโหยหาคุไม่รู้วาย

เหมือนวิตกกองน้องที่ตรองตริก

เหลือรำลึกอาลัยมิไคร้หาย

จะเรียกบ้างอย่างชะนีก็มีอาย

ต้องเรียกสายสวาทไนใจจำจน

จนรุ่งแจ้งแสงสว่างนภาศัพน์

ต้องค้างคืนติดป่าพากันสรวล

จะเข็นค้ำลำเหลือเป็นเรือญวน

พอเห็นจวนน้ำขึ้นค่อยขึ้นใจ

ต้นแสมแลดูล้วนปูแสม

ขึ้นไต่แต่ต้นกิ่งวงไสว

เขาสันต้นหล่นผอยผ้อยผ้อยไป

ลงมุดไต้ตมเลนเห็นแต่ตาฯ

นิราศยี่สารของ ก.ศ.ร.กุหลาบ เขียนเมื่อ พ.ศ.2422 คิดพาลูกสาวท้องเที่ยวและไหว้พระที่เขายี่สาร ได้ใช้เส้นทางเดิมซึ่งเป็นเส้นทางที่ชาวบ้านยี่สารรุ่นต่อมาใช้ติดต่อกับอัมพวาหรือแม่กลอง

ปริศนาเปลือกหอยชุมทรัพย์ซากโบราณ

ในอดีตเชื่อกันว่าบริเวณที่ตั้งของชุมชนเขายี่สารน่าจะเคยเป็นทะเลมาก่อน และเขายี่สารก็น่าจะเป็นเกาะ ข้อสันนิษฐานนี้มาจากการค้นพบ เปลือกหอยและซากกระดูกปลาเป็นจำนวนมากในบริเวณนี้ และการขุดค้นทางโบราณคดีก็พบว่า ศิลปะที่พบน่าจะเป็นของสมัยอยุธยาตอนต้น ไม่พบศิลปะสมัยทวารวดี ซึ่งเคยรุ่งเรืองในบริเวณนี้ จึงทำให้เชื่อว่าพื้นที่บริเวณยี่สารน่าจะเป็นพื้นดินที่เกิดใหม่จากพื้นที่ที่เคยเป็นทะเลมาก่อน

อีกทั้งสิ่งของเครื่องใช้โบราณในการทำกิจกรรมประจำวันของชุมชนบ้านยี่สาร ยังพบเปลือกหอยทับถมรวมกับซากโบราณเต็มไปหมด โดยเฉพาะเปลือกหอยแครงเมื่อขุดลึกลงไปในพื้นที่ดินล่างสุด เปลือกหอยเหล่านั้นจะปนคล้ายเนื้อทรายสันนิษฐานว่าอาจเกิดจากชายฝั่งที่เป็นเขตโคลนมีการ “เพาะเลี้ยงหอย” มากกว่าเก็บเอาจากธรรมชาติ

แต่ก็ยังเป็นปริศนาอยู่ว่า เปลือกหอยอยู่กับสิ่งของเครื่องใช้โบราณได้อย่างไร เมื่อลงลึกถึงชั้นเปลือกหอยจะรู้ได้ว่าเป็นแหล่งแคลเซียมคาร์บอเนต (CaCO₃) ที่นำมาทำปูนขาวได้ดี ไม่ว่าจะเป็นหม้อก้นกลมขนาดเล็กใส่ปูนขาวจำนวนหนึ่งรวมทั้งมีเศษภาชนะที่มีปูนขาวติดอยู่ แม้จะไม่พบเปลือกหอยแครงที่มีร่องรอยการเผาไหม้เลยก็ตาม ในชั้นดินบางส่วนพบชั้นเปลือกหอยแครงจับตัวกับเนื้อดิน

และชี้เป้า จนเป็นแผ่นแข็งทั่วหลุมอย่างแน่น เปลือกหอยแครงจึงเป็นวัตถุดิบที่ดีในการใช้ทำปูนขาวบริเวณเมืองชายทะเล

“เล่าขานตำนานเขายี่สาร”

บ้านเขายี่สาร ด้วยความเป็นชุมชนโบราณจึงมีมุขปาฐะในท้องถิ่นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นตำนาน เรื่องเล่าตลอดจนเกร็ดความรู้ ที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นกุศโลบายเพื่อสอนคนในชุมชน ให้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบในระเบียบอันดีงาม เช่น

พระกินเด็ก ตำนานลึกลับของหลวงพ่อกแดง

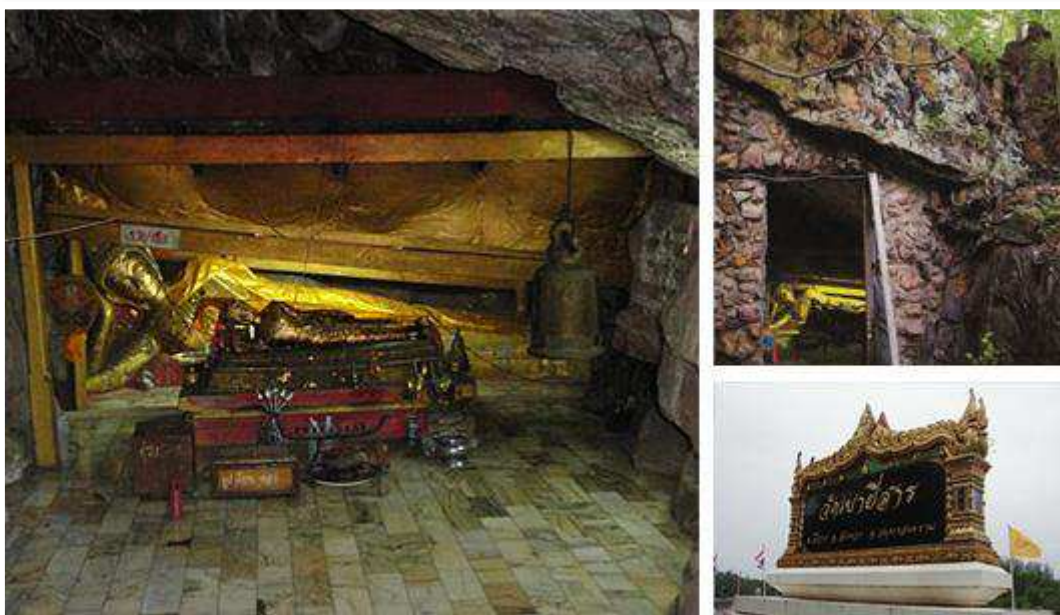

เรื่องราวของหลวงพ่อกแดงกล่าวขานกันมานานนับร้อยปี มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหाराช (รัชกาลที่ 5) ดังปรากฏในงานวรรณคดีเรื่อง “นิราศเขยี่สาร” ของ ก.ศ.ร. กุหลาบ นักปราชญ์เลื่องชื่อ ผู้เดินทางมาไหว้พระยังวัดเขายี่สารแล้วสอบถามเรื่องพระปากแดง จากผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน ได้ความว่า ตำนานพระปากแดงเริ่มต้นจากเรื่องเล่าที่ว่า ครั้งหนึ่งมีเด็กมาวิ่งเล่นบนเขายี่สารแล้วเกิดหายตัวไปบริเวณวิหารเมื่อชาวบ้านออกตามหา ก็พลเพียงผ้าถุงของเด็กกองอยู่พร้อมกับเลือดสีแดงฉานติดอยู่ที่พระโอษฐ์ของพระพุทธรูปจึงเชื่อว่าพระดังกล่าวกินเด็กเข้าไป ต่อมาพระสงฆ์ในวัดจึงต้องนำเหล็กที่เรียกว่า ตะลิงปลิง มาเย็บพระโอษฐ์เอาไว้เพื่อไม่ให้เกิดเหตุการณ์ซ้ำอีก ดังความตอนหนึ่งว่า

.....ว่าเดิมที่มีเด็กเดินไปเที่ยวแต่พอเลี้ยวลับลงไปตรงหน้าที่ตรงหน้าพระจันครั้นไปดูจึงมีผู้สังเกตรู้ เหตุการณ์เห็นโลหิตติดแดงอยู่ที่โอษฐ์จึงลงโทษว่าพระนั้นประหารเจ้าคณะที่อยู่แต่บูรณจึงคิดการเอาตะปลิงมาเย็บไว้

ตำนานเรื่องพระปากแดงยังเล่าสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้ ผศ.สิริอาภา รัชตะหิรัญ อาจารย์คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งเกิดและเติบโตที่หมู่บ้านยี่สารแห่งนี้เล่าว่า “เรื่องหลวงพ่อกแดงนี้ดิฉันได้ยินมาตั้งแต่เด็กๆ ถ้าใครดี้อใครชนผู้ใหญ่ จะบอกว่า เตียวพาไปหาพระปากแดงนะ แค่นี้เด็กๆ ในหมู่บ้านก็กลัวจนหอดิฉันเองก็ยังเคยโดนคุณต่อคุณแม่ขู่เหมือนกัน นี่คงเป็นกุศโลบายของคนโบราณที่ไม่อยาก让孩子们ไปเล่นชนแถววิหาร เพราะสมัยก่อนเปลี่ยวและมีต้นไม้ขึ้นรกมากอาจารย์เล่าพลางนึกถึงวันวานจนรอยยิ้มปรากฏ”

เยือนถ้ำพระนอนวัดเขายี่สาร

วัดเขายี่สารโบราณสถานคู่ถิ่น เป็นวัดเก่าแก่ที่กรมศิลปากรสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ประมาณ พ.ศ. 2246 มีพระวิหาร ยอดเขาลักษณะเป็นรูปเรือเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางไสยาสน์ องค์ประธานของวัด พระมณฑป และบานประตูสลักไม้ศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย นับเป็นงานประณีตศิลป์ชั้นสูง พระอุโบสถบูรณะใหม่ประดิษฐานลวดลายปูนปั้นด้วยฝีมือช่างเมืองเพชร ภายในมีภาพจิตรกรรมฝีมือเดิมแต่โบราณ

อีกทั้งยังมีศาลาธรรมสังเวชซึ่งใช้สำหรับตั้งศพก่อนทำพิธีเผาเป็นศาลาทรงไทย ได้ถูกเปิดโล่งสมัยกรุงศรีอยุธยาสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง มี “ถ้ำพระนอน” ประดิษฐานพระพุทธรูปปางพระพุทธรูปไสยาสน์ มีนิ้วพระบาท 9 นิ้ว สันนิษฐานกันว่านิ้วพระบาทนิ้วที่ 10 อยู่กับพระพุทธรูปที่วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งมีนิ้วพระบาทรวม 11 นิ้ว ซึ่งช่างปั้นน่าจะเป็นบุคคลเดียวกันที่ตั้งใจปั้นเพิ่มเพื่อทดแทนพระนอนที่วัดเขายี่สารนั่นเอง

ประเพณีดงามตามวิถี

นอกจากนี้หมู่บ้านเขายี่สารยังมีประเพณีท้องถิ่น ซึ่งเป็นเอกลักษณ์อยู่ 2 ประเพณีคือ ประเพณีเยี่ยมศพที่หากมีการเสียชีวิตในบ้านใด ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านก็จะนำข้าวสารอาหารแห้งไปที่บ้านของผู้เสียชีวิต การนำอาหารแห้งเข้าไปช่วยทำงานศพเหมือนเป็น “กุศโลบาย” ให้ชาวบ้านช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

และอีกประเพณีหนึ่งคือ ประเพณีขมจีนเมื่อถึงวันสงกรานต์ คนในชุมชนเขายี่สารจะทำขมจีน เมื่อเสร็จก็จะนำมาแจกจ่ายแบ่งปันกัน เพื่อให้เกิดการเกื้อหนุนสามัคคีกันชุมชน

โดยทุกประเพณีของชาวชุมชนบ้านเขายี่สารมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการช่วยเหลือกันในชุมชน เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่ของชุมชนก็จะเป็นญาติพี่น้องกันนั่นเอง

“อยู่อย่างยี่สาร...วิถีชาวดิน”

ด้วยสภาพภูมิประเทศของหมู่บ้านเขายี่สารที่อยู่ใกล้ชายฝั่งทะเล เต็มไปด้วยป่าไม้ชายเลน มีลำน้ำน้อยใหญ่ไหลลดเลาะนำความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเข้าสู่ชุมชน จนเกิดเป็นแหล่งหาอยู่หากินทั้งบนผืนดินและผืนน้ำให้แก่ชุมชนบ้านเขายี่สาร

บนผืนดินที่ออกงามได้เฉพาะพรรณไม้ที่ทนสภาพความเค็มของดิน กระนั้นก็ตามหมู่บ้านเล็กๆ ที่หลบจากฝั่งทะเลเข้ามาภายในแห่งนี้ก็มากด้วยเรื่องราว แม้ไม่ได้จำกัดตัวเองด้วยการเกษตร หรือชุมชนประมงชายฝั่งก็ไม่ใช่ แต่ “สายสัมพันธ์” ระหว่างลำคลอง ทะเล หรือเรือกสวน และเมืองต่างๆ คนยี่สารก็รู้จักมันมาหลายชั่วอายุคน

เผาถ่าน...ภูมิปัญญาจากผืนดิน

พื้นที่ทั้งหมดเกือบ 1,000 ไร่ ที่อยู่ในบ้านยี่สารซึ่งอยู่ห่างจากทะเลประมาณ 5 กิโลเมตร น้ำทะเลสามารถท่วมถึง จึงทำให้สภาพดินบริเวณนั้นเหมาะสมให้ไม้ป่าชายเลนจำพวก ไม้โกงกาง ไม้แสม ต้นลำพู เจริญเติบโตได้ดี “คนยี่สารเติบโตมาด้วยถ่านโกงกางค่ะ ว่าอย่างนั้นก็ได้อาจารย์สิริอาภา รัชตะหิรัญ หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร ได้เคยกล่าวไว้ในอนุสร อ.ส.ท. เป็นคำที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตกับอาชีพอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านเขายี่สารได้เป็นอย่างดี

เนื่องจากชุมชนเขายี่สารมีป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ ถือเป็น “ต้นทุนทางธรรมชาติ” ที่ดี และเมื่อรวมกับ “ต้นทุนทางปัญญา” ที่สืบทอดต่อกันมา ทำให้ชาวชุมชนยี่สารสามารถนำทรัพยากรป่าชายเลนที่มีอยู่มาสร้างอาชีพได้อย่างหลากหลาย หนึ่งในนั้นเป็นอาชีพที่สืบทอดมาแต่โบราณคือ “การเผาถ่านจากไม้โกงกาง”

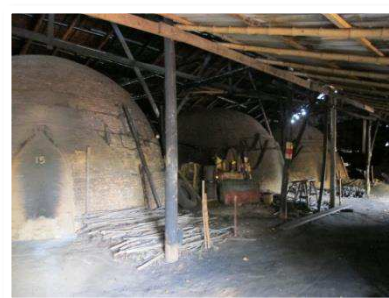

บ้านเขายี่สารอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ป่าชายเลนนานาชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้โกงกาง เป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชน เพราะมีคุณสมบัติเหมาะสมในการทำถ่าน ให้เปลวไฟร้อนนานสม่ำเสมอ เนื้อถ่านไม่แตกปะทุ เล่ากันว่าสามารถเสริมรสชาติอาหารปิ้ง-ย่าง-ผัด ได้เป็นอย่างดี และเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ อย่างในญี่ปุ่นเกาหลีใต้ และกลุ่มประเทศตะวันออกกลาง

ในอดีตสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้มีการสั่งให้ปิดป่าทั้งประเทศ หมู่บ้านเขายี่สารจึงได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก เพราะการเผาถ่านไม้โกงกางเป็นอาชีพหลักของชุมชน ชาวบ้านจึงได้ทำเรื่องขออนุญาตใช้พื้นที่ป่า อีกทั้งชาวหมู่บ้านเขายี่สารมีการปลูกป่าโกงกางทดแทนส่วนที่ตัดไปมาตั้งแต่โบราณ จึงทำให้บ้านเขายี่สารการยกเว้น และก็ถือเป็นชุมชนเดียวในประเทศไทยที่ทำอาชีพทำถ่านไม้โกงกางได้อย่างถูกกฎหมาย

เส้นทางการเผาถ่านสูตรโบราณ

ไม้โกงกางที่เหมาะสมจะนำมาเผาถ่านใช้ว่าจะใช้ได้ทุกต้น เริ่มแรกต้องคัดไม้ให้ได้ขนาดพอเหมาะคือ อายุระหว่าง 8 - 15 ปี จะให้ดีก็ดูเส้นรอบวงประมาณ 4 - 8 ซม. นำมาทาบเปลือกออกและตัดให้ได้ขนาดของไม้ที่พอดี และนำมาเรียงในเตาเผาอย่างเป็นระเบียบ เลือกไม้โกงกางท่อนขนาดใหญ่บรรจุไปในแนวตั้งก่อน จากนั้นบรรจุไม้ที่มีขนาดเล็กซ้อนด้านบน โดยเว้นพื้นที่บริเวณทางเข้าไว้ปิดทางเข้าด้วยอิฐมอดู และใช้ดินน้ำจืดเป็นตัวเชื่อมประสานเพื่อไม่ให้อากาศเข้าไป ที่สำคัญเว้นช่องว่างตอนล่างสุดไว้ประมาณ 30 x 30 ซม. ไม้ใส่เชื้อเพลิงเวลาเผาถ่าน เชื้อเพลิงที่ใช้ในการเผาถ่านจะใช้ส่วนรากค้ำยันของต้นโกงกางหรือส่วนยอดที่มีขนาดเล็ก อาศัยความร้อนไล่ความชื้นออกจากเนื้อไม้

การเผาถ่านเป็นขั้นตอนที่พิถีพิถัน ต้องมีผู้เฝ้าดูตลอด 24 ชั่วโมง เพราะถ้าไฟดับและอากาศเข้าไปได้ จะทำให้ไม้โกงกางในเตาเผาถ่านเสียหาย การเผาถ่านครั้งหนึ่งจะใช้เวลาประมาณ 15 วัน หลังจากนั้นจะหยุดให้ความ

ร้อนและปิดช่องทางระบายความร้อน เป็นการอบด้วยอุณหภูมิที่เหมาะสมคือ 400 - 600 องศาเซลเซียส แล้วใส่เชื้อเพลิงทิ้งไว้อีกประมาณ 7 วัน จึงนำถ่านออกมาใช้หรือส่งออกจำหน่ายต่อไป การเผาถ่านในโรงเผาแต่ละครั้งจะได้ถ่านไม้ในโรงเผา 2 ลักษณะ ได้แก่ ส่วนที่เป็นท่อน เมื่อนำออกขายจะมีราคาหาบละ 230 - 250 บาท ส่วนที่แตกหักหรือหักเป็นชิ้นขนาดเล็ก เมื่อนำออกขายจะมีราคากระสอบละ 130 - 150 บาท โดยชาวบ้านจะลำเลียงถ่านทางเรือมุ่งหน้าสู่ย่านราชวงศ์ - ทรวงวด ในกรุงเทพฯ จำหน่ายต่อไป

ทำไมคนโบราณจึงต้องเปลี่ยนไม้ให้กลายเป็นถ่าน

เคยสงสัยกันหรือเปล่าว่า เราก็นำไม้สดมาเป็นถ่านหรือเชื้อไฟได้ แต่ทำไมต้องนำไปเผาให้เป็นถ่านก่อนที่จะนำไปใช้ให้เปลืองพลังงานด้วย ความจริงแล้วเมื่อไม้สลายตัวด้วยความร้อนเปลี่ยนเป็นถ่าน คุณสมบัติของไม้ที่เคยมีอยู่เดิมจะเปลี่ยนไป ลองศึกษาจากตารางด้านล่างแล้วจะเข้าใจได้ง่ายขึ้น

คุณสมบัติ	ไม้พืสด	ถ่านไม้
น้ำหนัก	1 กก.	0.25 กก.
ปริมาตร	1 ลบ.ม.	0.5 ลบ.ม.
ปริมาณความร้อน	100 %	50 %
ค่าความร้อน	3,600 Kcal/Kg.	7,400 Kcal/Kg.
ความสูญเสียขณะเก็บ	จากเชื้อราและแมลง	ไม่มีการสูญเสีย
มลพิษขณะเผาไหม้	สูงมาก	ต่ำมาก
ระยะเวลาเผาไหม้	เร็วมาก	ช้า
ประสิทธิภาพในการใช้งาน	15 - 20 %	25 - 35 %

น้ำส้มควันไม้ของดีจากการเผาถ่าน

ทุกวันนี้อาชีพการเผา “ถ่านไม้” นั้นเริ่มทยอยปิดตัวลง จนเหลือไม่มากนัก ที่ผ่านมามีอาชีพนี้ถูกมองว่าเป็นการตัดไม้ทำลายป่าและสร้างมลพิษให้แก่สิ่งแวดล้อม จึงได้พยายามศึกษาวิจัยและพัฒนาการผลิตและการใช้ประโยชน์จากถ่านไม้อย่างจริงจัง เพื่อนำสิ่งที่เกิดขึ้นในระหว่างกระบวนการเผาถ่านมาเพิ่มมูลค่าให้มากที่สุด ควันจากการเผาไม้ที่ถูกปล่อยทิ้งอย่างน่าเสียดาย กลายเป็นมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น กลับถูกนำมาเพิ่มมูลค่าเป็นน้ำส้มควันไม้สามารถผลิตผลได้ถึงปีละ 750,000 ลิตร ที่เดียว

รู้จักน้ำส้มควันไม้

น้ำส้มควันไม้เป็นของเหลวใสสีน้ำตาล มีกลิ่นควันไฟ ได้มาจากการควบแน่นของควันที่ผลิตถ่านไม้ น้ำส้มควันไม้ที่บริสุทธิ์จะต้องมีน้ำมันดิบไม่เกิน 1% ใส มีสีชาหรือน้ำตาลแดงแตกต่างกันไปตามชนิดของไม้ นั่นๆ ขึ้นตอน

การทำถ่านไม้ต้องอยู่ในช่วงอุณหภูมิ 300 - 400 °C เท่านั้น เพราะหากเก็บก่อนช่วงอุณหภูมิ 300 °C ก็ยังไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้มาก อีกทั้งถ้าเก็บควันในช่วงอุณหภูมิเกิน 425 °C จะทำให้น้ำมันดิบ (Tar) มีสารก่อมะเร็งผสมอยู่

อย่างไรก็ตามน้ำส้มควันไม้ที่ได้จากการเก็บจากเตาผลิตถ่านยังไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทันที จะต้องนำไปปล่อยให้ตกตะกอนแล้วจึงนำไปกรองก่อนนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ประโยชน์จากน้ำส้มควันไม้

น้ำส้มควันไม้มีสารประกอบอยู่หลายชนิดจึงสามารถนำไปสร้างผลผลิตได้อย่างหลากหลาย เช่น สารดับกลิ่นตัว สารปรับผิวนุ่ม อุตสาหกรรมอาหารรมควัน สารป้องกันเนื้อไม้จากราและแมลง สารช่วยย่อย ฯลฯ

เก็บเปลือก เก็บใบ...ไว้ย้อมผ้า

การย้อมผ้าโดยใช้เปลือกไม้และใบไม้ของพืชป่าชายเลนถือเป็นเอกลักษณ์หนึ่งของชาวชุมชนเขายี่สาร เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมา **"กลุ่มเปลือกไม้"** บ้านเขายี่สารคือการรวมตัวของชาวบ้านและผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่น ก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2543 สืบเนื่องมาจากโครงการที่พิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร ได้จัดให้มีการฝึกอบรมเรื่องการผลิตของที่ระลึกจากวัสดุท้องถิ่นให้กับชาวบ้านบ้านเขายี่สาร โดยทางพิพิธภัณฑสถานได้เชิญสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัดสมุทรสงครามมาเป็นผู้ฝึกอบรม จนกระทั่งเกิดเป็นผลงาน **"ผ้าฝ้ายย้อมด้วยวัสดุที่มาจากพืชพรรณในป่าชายเลน"** กลายเป็นสินค้า OTOP ของจังหวัดสมุทรสงคราม ดังเช่นปัจจุบัน

สีน้ำตาลจากสารเคมีถูกล้างสีส้นจากธรรมชาติ

ด้วยการที่ชีวิตผูกติดกับป่าชายเลน ชาวบ้านเขายี่สารจึงรู้จักจริงถึงการนำประโยชน์จากพรรณไม้แถบนั้นอย่างลึกซึ้ง เช่น ใช้น้ำต้มใบหูขวางเมื่อต้องการย้อมผ้าให้มีสีเขียว และใช้เปลือกต้นโกงกางมาต้มเมื่อต้องการจะย้อมผ้าให้มีสีน้ำตาล หรือใช้เปลือกต้นตะบูนเมื่อต้องการจะได้สีน้ำตาลอมเหลือง โดยมีเคล็ดลับอยู่ที่น้ำสำหรับใช้ทำการย้อมผ้าต้องเป็นน้ำที่แช่ขี้เถ้าค้างคืนซึ่งจะมีคุณสมบัติทำให้สีย้อมติดดีขึ้น แล้วเอาผ้าลงแช่น้ำที่เราต้มไว้

การแช่แล้วแต่ว่าต้องการให้ได้สีเข้มหรือสีจางขนาดไหน ที่กลุ่มจะแช่ไว้หนึ่งคืนก็พอ เมื่อแช่ครบกำหนดเวลาก็เอาขึ้นตากให้แห้งแล้วนำไปซักให้จนน้ำสุดท้ายใสเพื่อป้องกันการตกสี

ใบต้นหูกวาง

เปลือกต้นโกงกาง

เปลือกต้นตะบูน

“อยู่อย่างยี่สาร...วิถีชาวบ้าน”

“แต่ก่อนไปไหนมาไหนใช้เรือกันอย่างเดียว พายเรือไม่เป็นไม่ใช่คนยี่สาร” คือคำพูดของอาจารย์ศิริอาภา หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร ผู้ซึ่งเกิดและเติบโตอยู่ในชุมชนเล็กๆ แห่งนี้ คนยี่สารผูกพันกับสองฝั่งคลองอย่างเห็นได้ชัด การจะขึ้นล่องไปอัมพวาหรือแม่กลองเพื่อเข้าไปสู่เขต “น้ำจืด” นั้นต้องผ่านเข้าคลองดอนจั่น แล้วเข้าคลองบางลี่หรือคลองประชาชมชื่น หรือหากจะติดต่อกับทาง “ฝั่งทะเล” ต้องล่องคลองยี่สารไปเข้าคลองบางตะบูน เข้าแม่น้ำเพชรบุรี จะไปออกบ้านแหลมหรือเข้าเมืองเพชรบุรีก็ได้

การทำประมงเป็นอีกหนึ่งอาชีพหลักที่คนบ้านเขายี่สารใช้หาเลี้ยงครอบครัว ด้วยลักษณะพื้นที่ที่อยู่ใกล้ ทะเล และการได้รับอิทธิพลจากระดับน้ำขึ้น - น้ำลง และน้ำเค็มที่ไหลย้อนเข้ามาพร้อมกับน้ำจืดจากแผ่นดินจนเกิดเป็นน้ำกร่อย ทำให้การทำประมงที่นี่มีเอกลักษณ์แตกต่างจากพื้นที่อื่น

โพงพาง...เครื่องมือทำประมงน้ำขึ้นน้ำลง

“โพงพาง” เป็นเครื่องมือทำประมงที่เห็นได้ทั่วไปในพื้นที่บ้านเขายี่สารโดยอาศัยประโยชน์จากการขึ้นลงของระดับน้ำ โดยจะติดตั้งขวางทางไหลของกระแสน้ำ นิยมใช้เมื่อน้ำขึ้นสูงสุด อวนรูปถุงที่ติดอยู่กับโพงพางจะดักจับสัตว์น้ำที่ว่ายหรือ

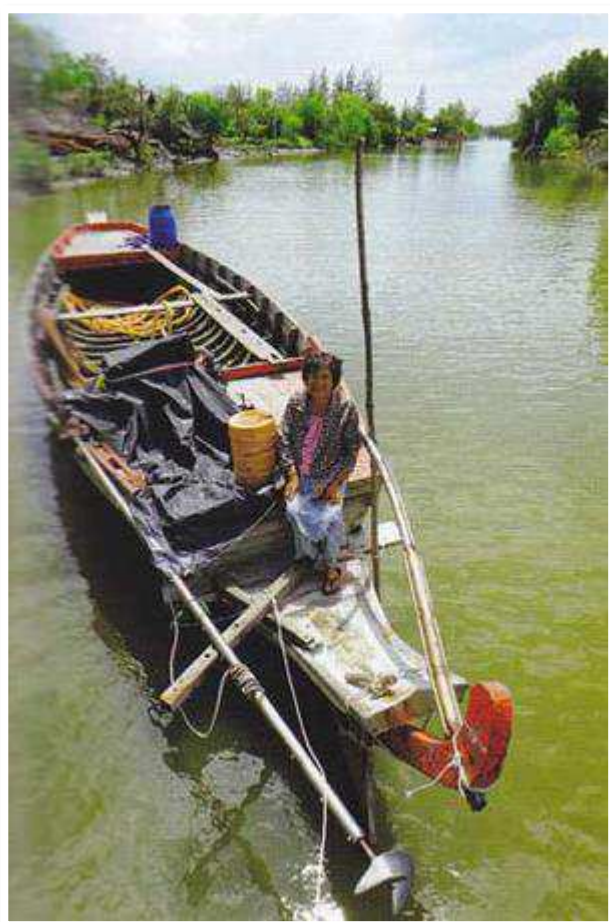

ถูกพัดมาตามกระแสน้ำเข้าสู่ถุองวน สัตว์น้ำที่จับได้ คือ กุ้ง ปู และปลาที่ชอบอยู่ในเขตน้ำกร่อย แม้ปัจจุบัน โพงพางจะถือเป็นเครื่องมือที่ผิดกฎหมาย เพราะกีดขวางการเดินทางทางน้ำ แต่โพงพางของที่นี่ได้รับการ ยกเว้นเพราะเป็นเครื่องมือหากินดั้งเดิมแต่ไม่สามารถสร้างเพิ่มได้อีก

ลุ่มน้ำชาย...อาชีพเอกลักษณ์จากปัญหาน้ำจืด

รุ่นสู่รุ่นของคนบ้านเขายี่สารมักพูดเป็นทำนอง เดียวกัน หากจะมีใครอยากให้เล่าถึงการอยู่กิน โดยเฉพาะเรื่องน้ำจืด ด้วยลักษณะพื้นที่ชายน้ำกร่อย คลองรายรอบลุ่มน้ำเค็มที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกัน หนุนเข้ามาตามข้างขึ้นข้างแรม ครั้นเจาะผืนดินลงหา น้ำบาดาล น้ำที่ได้ก็กร่อยเสียอีก ต้มแล้วมีแต่ตะกอน พวกเขาจึงมักพูดถึงเรื่องราวการออกไป "หาน้ำ" กันเป็น เรื่องราว

คนภายนอกฟังแล้วอาจสงสัย หรือบางรายอาจ แอบอมยิ้ม กับคำว่า "หาน้ำ" ว่าสมัยนี้ยังมีอีกหรือการ ขาดแคลนน้ำจืดเพื่อการอุปโภคบริโภคถึงเพียงนั้น การ ขาดแคลนน้ำจืดจึงเป็นปัญหาที่ชาวชุมชนบ้านเขายี่สาร ประสบอยู่เป็นประจำ ในอดีตชาวยี่สารจึงต้องอาศัยซื้อ น้ำจาก "เรือลุ่มน้ำ" ไม่เว้นแม้แต่ปัจจุบันที่ความเจริญ ได้เข้ามาครอบคลุมเกือบทั่วทุกพื้นที่ ในเวลาที่ระบบน้ำประปามีปัญหา "เรือลุ่มน้ำ" ก็ยังเป็นพระเอกของคนชาว ชุมชนเขายี่สารเสมอมา

เรือลำใหญ่ลำสุดท้ายของยี่สารที่เป็น "เรือลุ่มน้ำ" เป็นของลุงชวนและป้าเฉลียว เวชกิจ "เมื่อก่อนยี่สารมี เรือลุ่มน้ำห้าหกลำ วิ่งขึ้นล่องกันไม่เว้นว่าง อยากรู้ว่าประปามันยังไม่มี" เป็นคำพูดของป้าป้าเฉลียว ที่บอกว่าแต่ ก่อนยังไม่มีเครื่องสูบน้ำจืดลงเรือ คนยี่สารที่ไปลุ่มน้ำมักใช้ทักชะโบราณ กดแคมเรือให้เอียงจนจม น้ำเข้าเต็มลำ จากนั้นพายล่องลงมา ไปได้ใช้เวลาประมาณสองวัน หลังๆ มีเครื่องสูบน้ำจึงไปเข้าเขื่อนกลับได้ การหาน้ำจืดไม่ใช่ เรื่องง่ายแต่ก็ไม่ยากเกินความพยายามและช่างสังเกตของชาวบ้านเขายี่สาร เรือลุ่มน้ำต้องล่องไปถึงเขตบางตะบูน บ้านแหลม แถบแพรววัดปากคลองบางครั้ง ที่ตรงนั้นเป็นรอยต่อกับแม่น้ำเพชรที่มีน้ำจืดสนิท แต่กับสภาพสังคม

ปัจจุบันที่ระบบน้ำประปาได้เข้ามาบรรเทาปัญหาตรงนี้ ก็ทำให้อาชีพ “ลมน้ำ” เริ่มจางหายไปจากสังคมของยี่สารเช่นกัน นอกเสียจากว่าจะมีงานบุญใหญ่ๆ เทศกาลที่ต้องใช้น้ำจืดในปริมาณมาก หรือแยกว่านั่นคือเกิดปัญหาเกี่ยวกับระบบท่อส่งน้ำประปา ชาวบ้านก็จะเหมาลำ เรียกว่าใช้บริการของลุงชวนและป้าเฉลียว ซึ่งจากการสอบถามเยาวชนและชาวบ้านเขาที่ยี่สารก็ยังมองเห็นและให้ความสำคัญกับอาชีพนี้อยู่เสมอ เพราะพวกเขาถือว่าเป็นอาชีพที่เปรียบได้กับฮีโร่ของชุมชน ที่คอยช่วยเหลือยามที่บ้านเขาที่ยี่สารประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำจืดเสมอมา

ตุ่มโบราณสัญลักษณ์บ้านยี่สาร

สิ่งที่เป็นผลพวงและเกี่ยวข้องกับอาชีพลมน้ำของชาวบ้านเขาที่ยี่สารก็คือภาชนะสำหรับใส่น้ำจืด ตุ่มน้ำหรือภาชนะใส่น้ำจืดโบราณแสดงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในการเก็บน้ำจืดของผู้ที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดินเค็ม ดินกร่อย เขตทะเลตม และป่าชายเลน ในสมัยก่อนตุ่มหรือโถงมีค่อนข้างน้อย ตุ่มขนาดใหญ่ที่ใช้รองน้ำฝนชาวบ้านเรียกว่า " โพล์ " หรือ " ตุ่มโพล์ " อยู่ตามชานเรือน ข้างบนบ้านจะใช้โถงมังกรหรือโถงเคลือบสำหรับใส่น้ำกินน้ำใช้ แต่ส่วนใหญ่จะถายน้ำใส่อ่างเคลือบรูปทรงคล้ายกระถางสำหรับใส่น้ำดื่ม ปัจจุบันยังมีเก็บตามบ้านเรือนของชาวยี่สารอยู่มาก

“กินอย่างยี่สาร”

พื้นที่เท่านั้น

จากความหลากหลายของหลายสายพันธุ์ของสัตว์น้ำที่มีมากกว่า 40 ชนิด ทั้ง กุ้งแชบ๊วย กุ้งกุลาดำ ปูแสม ปูม้า ปลาตุ๊กทะเล ปลากะบอก ปลาหมอคาง หอยตา วัว หอยจ๊อบแจง หอยฟันม้า ฯลฯ ส่งผลให้สำหรับอาหารของชาวบ้านถูกปรุงแต่งด้วยกุ้ง หอย ปู ปลา อยู่เสมอ จนถึงทุกวันนี้ยังมีชาวยี่สารจำนวนไม่น้อยที่ไม่ยอมบริโภคเนื้อสัตว์ชนิดอื่นใด นอกจากสัตว์น้ำที่หาได้ใน

อาหารพื้นบ้านของชาวยี่สารมักเป็นอาหารสดๆ ที่นำมาปรุงจนสุกด้วยวิธีการต่างๆ วิธีการปรุงที่พบมากที่สุดได้แก่ การต้ม อาทิ การต้มเค็ม ต้มหวาน และแกงกับกะทิ เช่น หอยแครงต้มเค็ม, ปลาต้มหวาน, ปลากะเบนเค็ม

ต้มกะทิ ฯลฯ ชาวเยรูซาเล็มนิยมดำนํ้าพริกต่างๆ ขึ้นเพื่อกินร่วมกับเนื้อกึ่ง หอย ปู ปลา ที่ต้มสุก อบ หรือทอด เช่น ดำนํ้าพริกมะขามสด ซึ่งมีเครื่องปรุงประกอบด้วย ผักมะขามสด กะปิ กระเทียม เกลือ พริกสด และนํ้าตาลปึกเล็กน้อย เพื่อกินร่วมกับเนื้อปูเสฉมต้ม แต่น่าสังเกตว่า สำหรับอาหารประเภทยาพบไม่บ่อยนักในชุมชนแห่งนี้

การต้ม : การต้มเค็ม ต้มหวาน และแกงกะทิ เช่น หอยแครงต้มเค็ม ปลาต้มหวาน ปลากะเบนเค็มต้มกะทิ ปลาทุต้มมะดัน ปลากะบอกต้มส้ม แกงอ่อมปลา ปลากะบอกต้มส้ม แกงส้มปูไข่ ฯลฯ

การผัด : ผัดปลาทุ ปลากะพงสามรส ผัดผงกะหรี่ ปลาดุกผัดฉ่า ปลากะพงผัดฉ่า ฯลฯ

การนึ่ง : ปลากะพงนึ่งมะนาว ปูไฉนึ่ง ฯลฯ

การยำ : ยำตะไคร้ปลากะพง ยำรวมมิตรทะเล ฯลฯ

การทอด : ปลากะพงทอดนํ้าปลา ปลาทอดแดดเดียว ปลาหมึกทอดแดดเดียว ทอดมันปลา ฯลฯ

พืชอาหารหลักของชาวเยรูซาเล็ม คือ ข้าวเจ้า ซึ่งใช้เป็นทั้งอาหารประจำวัน และวัตถุดิบสำคัญในการทำขนมหวานต้องแสวงหาจากชุมชนภายนอก ข้าวพันธุ์ที่เคยเป็นที่นิยม คือ ข้าวพันธุ์เหลืองมะละกอซึ่งผลิตจากจังหวัดราชบุรีและเพชรบุรี อันเป็นพื้นที่ที่มีเขตติดต่อถึงกันกับบ้านเยรูซาเล็ม และเนื่องมาจากการที่สภาพชุมชนไม่เอื้ออำนวยให้ปลูกข้าวหรือพืชผัก ในอดีตแต่ละครอบครัวจึงต้องหันมาถนอมพืชอาหารที่เก็บไว้ได้นาน ๆ ไว้ประจำบ้าน เช่น เผือก มัน รวมทั้ง พักทอง ฯลฯ ซึ่งใช้เป็นส่วนผสมในผัดหรือแกงร่วมกับเนื้อสัตว์ต่างๆ ที่หาได้ในท้องถิ่น จากสภาพที่ต้องอาศัยหัวเผือกหัวมันเป็นอาหารประจำเช่นนี้ เป็นสัญลักษณ์ให้ชาวเยรูซาเล็มเปรียบเปรยตนเองว่า มีชีวิตความเป็นอยู่เสมือนคนป่าคนดงซึ่งอยู่ในที่อันกันดารห่างไกล

ด้วยสภาพภูมิประเทศที่ถูกโอบล้อมด้วยผืนป่าชายเลนและนํ้ากร่อย อาหารการกินของชาวชุมชนเขาเยรูซาเล็ม นอกจากจะเป็นสัตว์น้ำที่หาได้จากธรรมชาติแล้ว คงหนีไม่พ้นพืชพรรณจากป่าชายเลน เช่น ต้นลำแพน ต้นแสม จากการปรับตัวอยู่ในสภาพแวดล้อมของป่าชายเลนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ชาวเยรูซาเล็มก็เรียนรู้วิธีที่จะคัดเลือกนำเอาพืชพรรณเหล่านี้มาใช้ประโยชน์เพื่อทำอาหาร แต่ที่ขึ้นชื่อและได้รับความนิยมมากที่สุดจากผู้มาเยือนเยรูซาเล็มซึ่งต้องหารับประทานให้ได้ก็คือ “ชะคราม” นั่นเอง

โดยธรรมชาติแล้วพืชพรรณที่ขึ้นอยู่ตามป่าชายเลนจะมีรสชาติไม่อร่อย ไม่เหมาะแก่การนำมาทำอาหาร แต่ด้วยข้อจำกัดสภาพภูมิประเทศและการเดินทางที่ยากลำบาก ชาวชุมชนเขาเยรูซาเล็มจึงนำ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มาประยุกต์ดัดแปลงพืชพรรณเหล่านี้ให้กลายเป็นอาหารคาวและหวานได้หลากหลายเมนู

"ชะคราม" พืชล้มลุกที่ขึ้นอยู่ตามเนินดินรายรอบคือเมนูชั้นดีที่บ่งบอกความเป็นยี่สารได้ชัดเจน คนยี่สารนำชะครามมาสกัดความเค็มออกด้วยการต้มหลายๆ ครั้ง โดยใส่เกลือลงไปใต้น้ำขณะต้มเรียกว่า "เกลือจิ้มเกลือ" แล้วจึงนำมาประกอบอาหารคาวหวานไม่ว่าจะเป็น รัตกะทิ ยำ หรือแกงส้ม รวมถึงขนมต่างๆ

และหากใครได้รู้จักความเป็นยี่สารผ่านอาหารการกินแล้ว จะต้องทึ่งว่าพวกเขาสามารถนำพืชพรรณน้ำกร่อยอย่างลูกแสม ฝักครุ่ย หรือกลอย มาทำอาหารได้หลากหลายเมนู จะเห็นได้ว่าอาหารการกินของคนในชุมชนยี่สาร ล้วนแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

ตัวอย่างของการนำพืชพรรณน้ำกร่อยและป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์ในการบริโภค

ใบอ่อนของต้นชะคราม ซึ่งเป็นวัชพืชที่ขึ้นคลุมดินตามป่าชายเลนและริมบ่อทุ่ง มีสีเขียว ลักษณะค่อนข้างกรอบ อิ่มน้ำ เนื่องจากใบเล็ก ๆ ตามลำต้นได้ดูดเอาน้ำเค็มไว้ภายใน การนำใบชะครามมาทำเป็นอาหารจึงต้องขจัดรสเค็มออกไปก่อน โดยนำมาต้มบีบเอาความเค็มออกหลายๆ ครั้งเสร็จแล้วจึงแช่น้ำจืดแล้วรูดเอาเฉพาะใบนำมาปรุงอาหาร ที่นิยมคือนายอดชะครามอ่อนๆ มาใส่ในแกงส้ม เพราะจะดูดน้ำแกงเข้าไว้ทำให้มีรสชาติ นอกจากนี้ยังนำมาลวกราดหัวกะทิหรือทอดกับไข่ สำหรับเป็นเครื่องเคียงน้ำพริกกะปิ

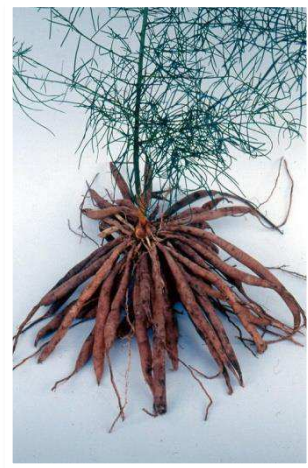

ลูกแสมแก่ๆ ซึ่งมีขนาดครึ่งนิ้วก็อร่อยก็มีรสเค็มแทรกซึมอยู่ในความมันด้วยเช่นกัน ดังนั้นขั้นตอนแรกซึ่งสำคัญและยากที่สุดของการทำ "**ขนมลูกแสม**" จึงได้แก่การต้มเนื้อลูกแสมที่แกะเอาเมล็ดออกแล้วให้นุ่มและคายรสกร่อยออกมาจนหมด จากนั้นจึงนำไปนวดกับเนื้อมะพร้าวขูดฝอย เคล้ากับน้ำตาลมะพร้าว แล้วจึงห่อด้วยใบตองกล้วยน้ำว้าซึ่งจะไม่ทำให้ขนมมีรสขมปนแบบใบตองของกล้วยชนิดอื่นๆ การห่อทำในลักษณะที่เรียกว่า "**ห่อกะเตี๋ย**" ให้มีขนาดเล็กพอดีคำแบบเดียวกับขนมกล้วยหรือขนมใส่ไส้ หลังจากหนึ่งจนสุกจะได้ขนมลูกแสมหอมกรุ่นสีหม่นดำร้อนๆ รสหวานมัน

ต้นครู่ย สามารถนำฝักแก่มาทำ “ขนมฝักกล้วย” ได้ โดยนำฝักแก่ของซึ่งมีลักษณะคล้ายฝักโก่งกาง แต่สั้นกว่า มีความยาวประมาณครึ่งฝ่ามือ นำมาปอกเปลือกออกแล้วแช่น้ำปูนขาวหรือน้ำปูนใส จากนั้นจึงต้มให้หมดรสขื่น แล้วนำไปเชื่อมกับน้ำตาลทรายจนได้ที่คล้ายการเชื่อมฝัก

ต้นสามสิบ เป็นไม้เถาที่มีหนาม ใบกระจายเป็นฝอยเล็กๆ เป็นอีกวัตถุดิบทำขนมหวานอีกอย่างหนึ่งของชาวยีสาร์ โดยนำรากซึ่งเป็นกระจุกคล้ายกระชายมาปอกเปลือก แล้วนำมาเชื่อมด้วยน้ำตาลทราย เป็นขนมรับประทานเล่นสำหรับเด็กๆ

กลอย เป็นพืชที่มีหัวเติบโตอยู่ใต้ดิน เป็นพืชอาหารหนึ่งในไม้ที่ชนิดที่พบใน

บริเวณชุมชนน้ำกร่อยแบบบ้านยีสาร์ โดยมีอยู่จำนวนมากในบริเวณหลังวัดเขายีสาร์ซึ่งเป็นแหล่งพืชสมุนไพรและเครื่องเทศ ชาวบ้านที่นี่นิยมนำหัวกลอยไปเป็นอาหารโดยนึ่งกับข้าวเหนียว อย่างไรก็ตามก่อนนำไปนึ่งจะต้องนำหัวกลอยไปผ่านกรรมวิธีขจัดพิษที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งมีฤทธิ์ทำให้ปัสสาวะไหลไม่หยุดออกไปให้หมดก่อน โดยหลังจากนำหัวกลอยมาล้าง ปอกเปลือก และหั่นเป็นชิ้นบางๆ แล้วจะต้องแช่

น้ำเกลือค้างคืนและเปลี่ยนน้ำใหม่ประมาณ 2 - 3 วัน ก่อนนำไปปรุงอาหารชาวบ้านจะใช้ภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาทดสอบการตกค้างของสารพิษโดยการนำเนื้อกลอยนั้นไปเผาไฟและสังเกตการลักษณะปะทุ คือหากยังคงมีการปะทุขณะเผาแสดงว่ายังมีสารพิษหลงเหลือไม่สามารถนำไปใช้หนึ่งกินได้

ชาวยีสาร์ชอบกินขนมหวาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวที่มีเด็กๆ มักจะทำขนมอยู่เสมอ ชนิดของขนมพื้นบ้านแม้จะพบหลากหลายแต่ก็มีวัตถุดิบพื้นฐานร่วมกัน คือ แป้งข้าวเจ้าที่โม่เอง มะพร้าว และน้ำตาล นอกจากขนมจากฝักครู่ยและจากลูกแสมซึ่งมีกรรมวิธีค่อนข้างยุ่งยากในการขจัดความเค็มตามธรรมชาติออกไปแล้ว ขนมที่ทำกินส่วนใหญ่เป็นขนมที่พบทั่วไปในชุมชนทางภาคกลาง เช่น ขนมเปียกปูน ขนมถ้วย ขนมใส่ไส้ สาคู น้ำกะทิ ปลายกริมไข่เต่า ขนมตาล ขนมเชื่อมต่างๆ แต่บางอย่างเป็นขนมที่หากินไม่ถี่ยิบนัก เช่น ขนมคันหลาว ซึ่งเป็นการนำแป้งข้าวเจ้ามานวดให้เป็นเส้นยาว นำลงต้มในน้ำเดือด สุกแล้วแช่ในน้ำเย็น จากนั้นคลุกเคล้ากับเกลือ

และน้ำตาล ฯลฯ รวมทั้งขนมที่ใช้วัตถุดิบตามธรรมชาติที่พบในพื้นที่ดังที่กล่าวมาแล้ว ในยุคดั้งเดิมบางครอบครัวอาศัยเพียงข้าวสอยคลุกน้ำตาลก็กินเป็นขนมได้อย่างเอร็ดอร่อย

ขนมที่ทำจากแป้งข้าวเหนียวนิยมทำกินกันอยู่หลายชนิด เช่น ขนมดอจี (งาสลัด) ขนมเทียน ขนมจ่าง กาลอจี ฯลฯ เป็นที่น่าสังเกตว่า ขนมเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นขนมที่แพร่หลายอยู่ในกลุ่มชาวจีน เช่น กาลอจีและขนมจ่าง ซึ่งประเภทหลังมักทำในโอกาสที่มีญาติจากชุมชนข้างนอกมาเยี่ยมเยียน เนื่องจากบ้านยี่सारไม่มีใบไม้สำหรับใช้ห่อ จึงต้องอาศัยญาติที่มาเยี่ยมนั่นเองเป็นผู้นำเข้ามาฝาก นอกจากขนมหวานที่ทำกินในชีวิตประจำวันทั่วไป ยังมีขนมบางชนิดที่จะทำเฉพาะบางเทศกาล เช่น ในช่วงสงกรานต์จะมีการทำข้าวเหนียวแดง ขนมต้มแดง ต้มขาว และกาคะแม

ขนมคั้นหลาว

ขนมงาสลัด

ขนมต้มแดง ต้มขาว

“มัคคุเทศก์น้อย...ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น”

จากความร่วมมือร่วมใจกันของชาวชุมชนเขายี่สาร ทำให้ชุมชนโบราณเล็กๆ แห่งนี้มีเสน่ห์ดึงดูดนักท่องเที่ยวจำนวนมากให้แวะเวียนเข้ามาสัมผัสวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะ “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” แหล่งเรียนรู้ที่บอกเล่าตัวตนคนยี่สารให้เยาวชนรุ่นหลังและนักท่องเที่ยวได้ศึกษา

และเพื่อให้การท่องเที่ยวชุมชนเขายี่สารยังคงอัตลักษณ์และคุณค่าเอาไว้ อาจารย์ไพรัช แก้วกาม และทีมงาน ซึ่งเป็นคนยี่สารโดยกำเนิด จึงได้ร่วมมือกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝึกฝนเยาวชนและนักเรียนโรงเรียนวัดเขายี่สาร (ประมุขเวชกิจ) ที่อยู่ติดวัดเขายี่สารและสัมผัสกับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมมาตั้งแต่ต้น เป็น “มัคคุเทศก์น้อย” นำชมและถ่ายทอดความรู้ที่แสดงถึง “ตัวตน” ของคนยี่สารให้ผู้มาเยือนได้รับรู้

โดยก่อนหน้านี้ทางพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นบ้านเขายี่สารได้มีเยาวชนที่เป็นมัคคุเทศก์มาก่อนแล้ว แต่เยาวชนหรือนักเรียนที่ได้รับมอบหมายยังขาดความมั่นใจในการทำบทบาทหน้าที่ดังกล่าว ทั้งในด้านการนำเสนอ บอกเล่าเรื่องราว การตอบข้อซักถาม ฯลฯ เนื่องจากไม่ได้รับการฝึกฝนที่เป็นระบบ

เมื่อมีกระบวนการวิจัยเน้นไปที่ “เยาวชน” ที่มีความสนใจจริง ผ่านการประชาสัมพันธ์ของทางโรงเรียน และเรียนรู้ด้วยตัวเองผ่านการลงมือปฏิบัติ สร้างบรรยากาศในการกระตุ้นให้เยาวชนเกิดความสนุกสนาน และไม่รู้สึกรู้สึกว่าถูกกดดันหรือบังคับ โดยมีบุคลากรซึ่งเป็นปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้ให้คำแนะนำ มีการทำกิจกรรมในลักษณะกลุ่มคละกันในทุกระดับชั้น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างรุ่นพี่กับรุ่นน้อง ผลจากโครงการนี้พบว่า เยาวชนในโครงการได้รับความรู้ที่เป็นความรู้ที่ยั่งยืน ได้รับประสบการณ์ตรง เกิดความมั่นใจในตนเอง กล้า

แสดงออกมากขึ้น มีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รู้จักการตั้งคำถาม บันทึก มีสมาธิ และการสังเกตที่มากขึ้น มีการทำงานในระบบกระบวนการกลุ่มที่ดีขึ้น สามารถคิด วิเคราะห์ และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ สิ่งสำคัญคือ มีน้ำใจรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ทำให้เกิดมัคคุเทศก์น้อยรุ่นใหม่ๆ ที่มีคุณภาพขึ้นมาแล้วรุ่นแล้วๆ ที่จบไปแล้วก็ยังกลับมาถ่ายทอดความรู้ให้เพื่อนๆ และยังคงถ่ายทอดเรื่องราวของชุมชนเขายี่สารให้ผู้ที่แวะมาเยี่ยมชมเยือนในเวลาว่างเว้นจากการเรียน ด้วยความภาคภูมิใจในตัวตนคนเขายี่สาร ชุมชนเก่าแก่ที่เต็มไปด้วยเสน่ห์แห่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

“จากงานวิจัยสู่จิตสำนึกรักชุมชน”

“ชุมชนโบราณแม้จะเต็มไปด้วยความเก่าแก่และวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสักเพียงใด

แต่ถ้าคนในชุมชนไม่เห็นคุณค่า สิ่งเหล่านั้นก็จะเลือนหายไปตามกาลเวลา”

สืบเนื่องมาจากชุมชนเขายี่สารเป็นชุมชนที่เก่าแก่ มีประวัติศาสตร์มายาวนาน อีกทั้งมีมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ซึ่งมีคุณค่าคู่ควรแก่การอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไป ที่สำคัญคือ ต้องปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนรักท้องถิ่นของตนเอง และนำสิ่งที่ดีมีคุณค่าที่มีอยู่ในชุมชนนำเสนอต่อสังคมภายนอกให้เห็นคุณค่าและความสำคัญด้วย ชาวชุมชนบ้านเขายี่สารจึงได้มีการศึกษาและ สร้างระบบการจัดการขึ้น โดยวิธีการต่างๆ เช่น การสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้นมาเพื่อจัดแสดงเนื้อหาให้เยาวชนรุ่น ใหม่ และผู้มาเยี่ยมเยือนได้ศึกษา นอกจากนี้ยังมีการใช้โบราณสถาน โบราณวัตถุ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาต่างๆ มาใช้ในการสร้างจุดสนใจ เพื่อให้ชุมชนกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่ใครก็สามารถเข้ามาหาความรู้ก็ได้ แต่สิ่งที่คุณเหมือนจะเข้ามาเชื่อมโยงและเติมเต็มให้ความมุ่งหวังนี้ประสบผลสำเร็จก็คือ เหล่าเยาวชนของบ้านเขายี่สารที่สมัครมาเป็น มัคคุเทศก์น้อย

จากจุดเริ่มต้นเล็กๆ ที่ต้องการให้เยาวชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมไปกับกิจกรรมของชุมชนผ่านการเป็น มัคคุเทศก์น้อย ที่คอยถ่ายทอดเรื่องราวความรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาเยือนก็ได้ขยายวงกว้างออกไปกลายเป็น ความภาคภูมิใจ แม้สาธารณูปโภคในชุมชนจะยังไม่ทั่วถึง แต่พวกเขาก็ภูมิใจที่สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้

อย่างมีความสุข และเรียนรู้ที่จะรักษาธรรมชาติที่มีค่าเหล่านี้ไว้ไม่ให้สูญหายไป

จากกลุ่มเด็กที่ไม่ค่อยสนใจ เบื่อหน่าย ขาดความมั่นใจ ไม่กล้าแสดงออกซึ่งวิถีชีวิตของตนเอง แต่เมื่อเข้าสู่ “กระบวนการวิจัย” อย่างเป็นขั้นตอนแล้ว การเรียนรู้ในลักษณะเช่นนี้นำไปสู่การ “ปลูกฝัง” ให้เกิดความรัก ความหวงแหน และเห็นคุณค่าของวิถีการดำเนินชีวิตในชุมชน อันจะนำไปสู่ความรู้ที่ยั่งยืน บนเจตคติของควมมีจิตสำนึกรักท้องถิ่น ที่ส่งผลให้เกิดการสืบสานวิถีชีวิต ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเขายี่สารสืบไป

กิจกรรม Workshop : ตัวอย่าง “กิจกรรม-อุปกรณ์ประกอบ” เสริมชุดการเรียนรู้

กิจกรรมที่ 1 เมืองสามน้ำ

บ้านเขายี่สารชุมชนเล็กๆ ที่ซ่อนตัวอยู่หลัง “เขายี่สาร” ภูเขาลูกเดียวของสมุทรสงคราม ที่เต็มไปด้วยเสน่ห์ที่ลึกลับไว้มากมาย จากการเป็นชุมชนโบราณตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ด้วยลักษณะของภูมิประเทศของชุมชนทำให้ได้ชื่อว่าเป็น “เมืองสามน้ำ” ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะได้ทราบถึงที่ตั้ง สภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนเขายี่สาร เพื่อให้เห็นภาพว่าทำไมชุมชนบ้านเขายี่สารจึงประกอบอาชีพประมงและการเผาถ่านจากไม้โกงกางเป็นหลัก รวมถึงมองเห็นปัญหาที่ว่าชุมชนนี้ขาดแคลนน้ำจืดได้อย่างไร แล้วชาวบ้านมีภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไรเพื่อแก้ปัญหาและการใช้ชีวิตให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างไม่เสียสมดุล

วัตถุประสงค์

1. ทราบถึงลักษณะที่ตั้งของบ้านเขายี่สารว่าอยู่ที่ใด มีสภาพแวดล้อมเป็นอย่างไร
2. รู้จักสถานที่สำคัญในชุมชนบ้านเขายี่สาร
3. รู้ถึงวิธีการแก้ปัญหาและการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมของชาวบ้านเขายี่สาร

กลุ่มเป้าหมาย

นักเรียนทุกระดับชั้น และบุคคลทั่วไป

แหล่งความรู้

อาจารย์หมวดสังคมศึกษา เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถาน และมัคคุเทศก์ประจำชุมชน

อุปกรณ์

1. บอร์ดนิทรรศการ หมายเลข 1 , 2 , 3 , 4 , 9 และ 10
2. แผนที่ทางอากาศบ้านเขายี่สาร ขนาด 2 x 2 เมตร และ 1 x 1 เมตร
3. รูปสถานที่สำคัญในชุมชนขนาด 4 x 6 นิ้ว จำนวน 40 รูป
4. ป้ายและฐานที่ติดรูปสถานที่สำคัญในชุมชนขนาดเล็ก จำนวน 9 รูป
5. ป้ายหรือฐานติดตั้งแผนที่ขนาดและรูป
6. เรือสำเภาจำลอง

วิธีดำเนินการกิจกรรม

กิจกรรมในฐานที่ 1 จะเป็นการปูพื้นความเข้าใจให้แก่ผู้เข้าร่วมนิทรรศการในแง่ของลักษณะภูมิประเทศ และสภาพแวดล้อม เพื่อให้เห็นภาพใหญ่ของชุมชนก่อน

1. แนะนำตัวและฐานกิจกรรมเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นกันเองระหว่างผู้เข้าร่วมกิจกรรมและวิทยากร
2. สอบถามผู้เข้าร่วมกิจกรรมว่ารู้จักยี่สารหรือไม่ หรือสอบถามว่าทราบหรือไม่ว่าชุมชนบ้านเขายี่สาร เกี่ยวข้องอะไรกับเรือสำเภาที่ตั้งเป็น Display ไว้ เพื่อทราบถึงองค์ความรู้เก่าที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีต่อชุมชน
3. อธิบายลักษณะที่ตั้งของชุมชนผ่านแผนที่ขนาด 2 x 2 เมตร เพื่อให้เห็นบริบทของชุมชน ทั้งในแง่ลักษณะภูมิประเทศ และสภาพแวดล้อม
4. หลังจากอธิบายคร่าวๆ ซึ่ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมดูจำลองและแม่น้ำที่ล้อมชุมชนเอาไว้เพื่อให้ทราบถึงความจำเป็นหรือชี้แนวให้เห็นถึงการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชน
5. อธิบายพร้อมยกตัวอย่างสถานที่สำคัญของทางชุมชนบ้านเขายี่สาร ผ่านรูปขนาด 4 x 6 นิ้ว จำนวน 40 รูป ที่ตกแต่งอยู่บนฐานที่ตั้งแผนที่ขนาด 1 x 1 เมตร เพื่อสร้างความเพลิดเพลินและแทรกสาระความรู้เข้าไประหว่างการอธิบาย
6. เสร็จสิ้นการเล่าเรื่องชุมชน ทบทวนความเข้าใจด้วยการให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมลองนำรูปสถานที่สำคัญ ทั้ง 9 แห่ง ของชุมชน ไปวางไว้ตามจุดต่างๆ บนแผนที่ขนาด 1 x 1 เมตร หรือใช้รูปสถานที่ขนาดเล็กที่ติดกันและฐานไว้ไปลองปักธงลงแผนที่ขนาด 2 x 2 เมตร แล้วอธิบายว่าแต่ละแห่งคืออะไร โดยมีวิทยากรกล่าวสรุป

เนื้อหาในการอธิบาย

รู้จักยี่สาร

ชุมชนบ้านเขายี่สารตั้งอยู่ที่เชิงเขายี่สารซึ่งเป็นเขาหินปูนขนาดย่อม ในตำบลเขายี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ได้รับอิทธิพลจากทะเลอยู่ใกล้ปากอ่าวไทยห่างจากทะเลราว 5 กิโลเมตร พื้นที่โดยรอบเป็นป่าโกงกางและนาทุ่ง บ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นเรือนไทยริมน้ำ ชุมชนบ้านเขายี่สารเป็นหมู่บ้านที่มีกลุ่มคนอยู่อาศัยสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง เชื่อกันว่าเป็นหมู่บ้านที่มีอายุยืนยาวมาไม่น้อยกว่า 800 ปี จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่าชุมชนแห่งนี้มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น

ชุมชนบ้านเขายี่สารแม้จะเป็นชุมชนเก่าแก่มากมีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน แต่ในชุมชนกลับมีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 800 กว่าคนเท่านั้น บนพื้นที่ประมาณ 11.2 ตารางกิโลเมตร ซึ่งถือว่าน้อยมาก โดยขอบเขตของชุมชนสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

- ทิศเหนือและทิศตะวันออกติดลำคลองขุดัดดอกแม่น้ำแม่กลองที่อัมพวาและแม่กลอง (จังหวัดสมุทรสงคราม)

- ทิศตะวันตกเป็นป่าชายเลนติดหมู่บ้าน เช่น บ้านวังมะนาว บ้านบางเค็ม บ้านบางกล้วย เป็นต้น

- ทิศใต้มีทางน้ำอ้อมเขาแยกเป็น 2 สาย คือ คลองยี่สารเดิม ที่ไหลออกไปทางเขากี้ และคลองแพรกเขมร ที่เชื่อมกับคลองใหญ่ไปออกคลองบางตะนูน

ด้วยสภาพแวดล้อมและภูมิประเทศที่อยู่ท่ามกลางป่าชายเลน ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนผูกพันกับป่าชายเลน ทั้งอาหารการกินและการประกอบอาชีพลี้ยงวัวเลี้ยงหมูเลี้ยงไก่เลี้ยงปลา

ภาพถ่ายดาวเทียมบ้านเขายี่สาร

ที่มาของคำว่ายี่สารและตำนานการก่อตั้งชุมชน

ที่มาของคำว่า "ยี่สาร" นั้นไม่มีใครรู้แน่ชัด แต่มีข้อสันนิษฐานหลายข้อ ทั้งเชื่อว่า "ยี่สาร" แปลว่าตลาด เพี้ยนมาจากคำว่า บาซาร์ (Bazaar) ในภาษาเปอร์เซีย คำนี้มีมานานในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มีชื่อ เจ้าฟ้ากรมขุนยี่สารสรณี ซึ่งเป็นชายาของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศ (เจ้าฟ้ากุ้ง) ก่อนจะเพี้ยนมาเป็นคำว่า ประสาน , ผสาน จนสุดท้ายเพี้ยนมาเป็น "ยี่สาร" ในปัจจุบัน หรืออีกข้อสันนิษฐานของอาจารย์สุจิตต์ วงษ์เทศ นักโบราณคดีและนักประพันธ์ เจ้าของรางวัล "ศรีบูรพา" ได้ให้ข้อสันนิษฐานที่น่าสนใจไว้ว่า "ยี่สาร" น่าจะมาจากคำว่า ยิปซาน (ยิป แปลว่า เล็ก และซาน แปลว่าภูเขา) ซึ่งมีความหมายโดยรวมว่า ภูเขาลูกเล็ก คำนี้น่าจะเพี้ยนมาจากภาษาจีน ซึ่งสอดคล้อง กับสภาพภูมิประเทศของ เขายี่สาร ซึ่งมีภูเขาลูกเล็กๆ ตั้งอยู่ บริเวณปากแม่น้ำ ซึ่งบริเวณนี้เป็นเส้นทางการค้าของพ่อค้าชาวจีนในสมัยก่อน

ชาวบ้านเขายี่สารมีตำนานเล่าสืบกันว่า "พ่อปู่ศรีราชา" เป็นบรรพบุรุษก่อตั้งชุมชนบ้านยี่สาร กลายเป็นเรื่องเล่าแพร่หลายมาช้านาน ตามตำนานพ่อปู่ศรีราชาได้อพยพจากจีนมาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทย เล่ากันว่าพ่อปู่ศรีราชาอยู่ในกลุ่มคนจีนที่ล่องเรือสำเภามาค้าขาย โดยมากันสามคนพี่น้องคือ จีนเคราเป็นพี่ชายคนโต จีนขานเป็นพี่คนรอง และน้องสุดท้องคือจีนกู เมื่อเดินเรือมาถึงบริเวณเขายี่สาร ซึ่งในอดีตอยู่ติดทะเล เรือสำเภาได้พุงชนเขาจนเรือแตก สามพี่น้องต้องพลัดพรากจากกัน พี่คนโตไปอยู่ที่เขาตะเครา(เพชรบุรี) จีนขานอยู่เขายี่สาร(สมุทรสงคราม) ส่วนจีนกูน้องคนสุดท้องอยู่ที่เขาอีโก้(เพชรบุรี) จีนทั้งสามตั้งบ้านเรือนเกิดเป็นหมู่บ้านสืบต่อกันมา จีนขานเก่งกล้าสามารถจนได้รับการยกย่องให้เป็นพ่อปู่ศรีราชา บรรพบุรุษแห่งหมู่บ้านเขายี่สารจนถึงทุกวันนี้

กำเนิดพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นบ้านยี่สาร

สถานที่แห่งหนึ่งไม่ควรพลาดเมื่อไปเยือนที่ยี่สาร เพราะเป็นแหล่งความรู้ท้องถิ่นเป็นอย่างดี นั่นคือพิพิธภัณฑสถานบ้านยี่สาร ได้สร้างขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2539 จากการที่ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งช่วยกันเก็บรวบรวมข้าวของเครื่องใช้และโบราณวัตถุจากวัดเขายี่สาร รวมทั้งรับบริจาคสิ่งของต่าง ๆ จากชาวบ้านในชุมชนยี่สาร ที่สำคัญได้รับความช่วยเหลือด้านข้อมูลวิชาการจากมูลนิธิประไพ วิริยะพันธุ์ ทำให้พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นกำเนิดขึ้น

ชุมชนยี่สารเป็นชุมชนโบราณร่วมสมัยกับการเกิดกรุงศรีอยุธยา มีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง เรื่องราวต่างๆ และข้อมูลสำคัญที่น่าศึกษาจึงค้นคว้าได้จากที่นี่ ไม่ว่าจะเป็นชีวิตวัฒนธรรมของผู้คน เครื่องมือผลิตยาสมุนไพร เครื่องใช้ไม้สอย ภาชนะ เครื่องมือเครื่องใช้ของชาวชุมชนเขายี่สาร โดยพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ที่เนินดินสูง เนื้อที่ 30 ไร่ เนื้อดินเป็นอินทรียวตที่เกิดขึ้นจากการอยู่อาศัย บริเวณนี้จึงมีไม้เนื้อใหญ่ขึ้นอยู่มากมาย ต่างจากสภาพดินที่อื่นๆ ในบ้านยี่สารที่ปลูกอะไรก็ไม่งอกงามเป็นเพราะดินเค็ม

เรียนรู้ศิลปะชุมชนวัดเขายี่สาร

วัดเขายี่สารโบราณสถานคู่ถิ่น สันนิษฐานว่า สร้างมาไม่น้อยกว่ากรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีพระวิหาร ยอดเขาลักษณะเป็นรูปเรือเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปที่หล่อ องค์ประธานของวัด พระมณฑปและบานประตูสลักไม้ศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย นับเป็นงานประณีตศิลป์ชั้นสูง พระอุโบสถบูรณะใหม่ประดิษฐ์ ลวดลายปูนปั้นด้วยฝีมือช่างเมืองเพชร ภายในมีภาพจิตรกรรมฝีมือเดิม บานหน้าต่างเป็นรูปบุคคลในพงศาวดารจีน

ถ้าพระนอน

ประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ ซึ่งมีนิ้วพระบาทเก้านิ้ว ด้านล่างยังมีศาลเจ้าพ่อปู่ศรีราชาศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านงานนมัสการกลางเดือนอ้ายของทุกปี

ภาพบรรยากาศ

ข้อสังเกต

กิจกรรมนี้หมวดวิชาสังคมศาสตร์สามารถรับผิดชอบกิจกรรมได้ โดยการนำเนื้อหาไปประยุกต์ให้เหมาะสมกับชุมชนหรือเรื่องที่ต้องการจะสื่อสารกับผู้เข้าร่วมกิจกรรม โดยประเด็นสำคัญอยู่ที่ตัววิทยากรที่ต้องมีประสบการณ์หรือเรื่องเล่าที่ผสมผสานกันระหว่างความรู้ และความสนุกสนาน อาจจะใช้อุปกรณ์ประกอบช่วยให้เนื้อหาสนุกสนานขึ้น โดยใช้สถานที่สำคัญจำลอง จะเป็นในรูปแบบ pop up หรือ การติดตั้งบนธงก็ได้ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีส่วนร่วมและเป็นการทบทวนเรื่องราวที่วิทยากรได้ให้ความรู้ไปในตัวด้วย

ความรู้เหล่านี้เหมาะสำหรับนักเรียนทุกระดับชั้นจนกระทั่งประชาชนทั่วไป เพราะเนื้อหาง่ายต่อการทำความเข้าใจ เป็นการเล่าเรื่องเพื่อปูพื้นความรู้ความเข้าใจต่อชุมชนที่ต้องการนำเสนอ เพื่อส่งต่อไปยังกิจกรรมถัดไป จากนิทรรศการที่ผ่านมา เด็กและเยาวชนที่อยู่ระดับชั้นไม่เกินมัธยมศึกษาตอนต้น หรือ อายุไม่เกิน 15 ปี จะรู้สึกสนุกสนานกับการที่ได้เล่นเกมวางสถานที่สำคัญของชุมชนลงบนแผนที่ขนาดใหญ่ ไปพร้อมกับการได้ฟังเนื้อหาจากวิทยากร แต่ถ้าผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีอายุ 15 ปีขึ้นไป จะสนใจและตั้งใจฟังเรื่องจากวิทยากร พร้อมดูรูปภาพประกอบมากกว่า ซึ่งทางทีมผู้จัดกิจกรรมสามารถปรับใช้ให้เหมาะกับกลุ่มเป้าหมายได้

กิจกรรมที่ 2 “อยู่อย่างยี่สาร”

ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่ติดกับทะเล เต็มไปด้วยป่าชายเลน ความเป็นอยู่และอาชีพของคนในชุมชนจึงต้องพึ่งพาธรรมชาติเหล่านี้ แต่ด้วยจิตสำนึกที่รักสิ่งแวดล้อม ชุมชนบ้านเขายี่สารจึงมีวิธีการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติเพื่อไม่ให้เสียสมดุล รวมถึงการประกอบอาชีพก็แสดงถึงเอกลักษณ์ที่โดดเด่น เช่น “ผ้ามัดย้อม” สินค้า OTOP ของชาวแม่กลอง มีความต่างจากผ้ามัดย้อมแหล่งอื่น โดยการนำวัตถุดิบจากธรรมชาติมาเป็นสีย้อมแทนการใช้สีเคมี โดยชาวบ้านชุมชนบ้านเขายี่สารได้นำเปลือกไม้จากพืชป่าชายเลน เช่น โกงกาง ตะบูน หูกวาง ทะเล ฯลฯ มาต้มเพื่อให้ได้สีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวและติดคงทน มาใช้แทนสีเคมี เป็นการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอีกทางหนึ่งด้วย ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะได้แปลงเป็นชาวบ้านเขายี่สาร เพื่อทำผ้าเช็ดหน้ามัดย้อมเป็นของที่ระลึกกลับบ้านไปด้วย

วัตถุประสงค์

1. รู้จักวิถีชีวิต การประกอบอาชีพของชาวบ้านเขายี่สาร
2. เรียนรู้ถึงข้อดี-ข้อเสียของการใช้พรรณไม้ป่าชายเลนมาทำสีย้อม
3. รู้จักชนิดของพรรณไม้ป่าชายเลนที่นิยมนำมาทำสีย้อมผ้า

กลุ่มเป้าหมาย

นักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนปลายขึ้นไป และประชาชนทั่วไป

แหล่งความรู้

อาจารย์หมวดวิชาคหกรรมและกลุ่มอาชีพ

อุปกรณ์

1. บอร์ดนิทรรศการหมายเลข 5 และ 6

2. ผ้าเช็ดหน้า (ผ้าฝ้ายหรือเส้นใยธรรมชาติ) สีขาว
3. สีย้อมที่เตรียมไว้พร้อมแล้ว
4. ถังน้ำสำหรับเปลี่ยนน้ำล้าง
5. กะละมังสำหรับใส่สีย้อมและน้ำสำหรับล้างแปงที่เคลือบบนผ้าเช็ดหน้า
6. อุปกรณ์สำหรับคืบ เช่น ปากคืบ กระบวย เป็นต้น (ต้องมีด้ามจับยาวประมาณ 30 ซม. ขึ้นไป เพื่อสะดวกในการหยิบจับและป้องกันการเปื้อน)
7. ถุงมือพลาสติก และผ้ากันเปื้อน
8. อุปกรณ์ประเภทถุงพลาสติก(ถุงร้อน) สำหรับใส่ผ้าเช็ดหน้าที่ทำการย้อมมัดแล้ว
9. วัสดุสำหรับการทำให้เกิดลวดลาย เช่น ยางวง ฝาจับน้ำอัดลม เหรียญ เป็นต้น
10. อุปกรณ์ display ประเภทผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการทำผ้ามัดย้อม รูปตกแต่งขนาดโปสเตอร์ที่สื่อถึงอาชีพในชุมชน และอุปกรณ์ตกแต่งเตาเผาถ่านโบราณของชุมชนพร้อมถ่านไม้โกงกาง และไม้โกงกางสด

วิธีดำเนินการกิจกรรม

1. ทีมวิทยากรแนะนำตัวและกิจกรรมที่จะชวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมทำภายในวันนี้
2. แนะนำและชักชวนให้ดูผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากผ้ามัดย้อม เพื่อสร้างแรงจูงใจให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรม
3. อธิบายวิธีการทำผ้ามัดย้อมและข้อดี-ข้อเสีย ที่ได้จากการใช้สีย้อมธรรมชาติ(พรรณไม้ป่าชายเลน)
4. สาธิตการทำผ้ามัดย้อมเป็นตัวอย่าง (ใช้วิธีย้อมเย็นเพื่อความเหมาะสมกับสถานที่) พร้อมชักชวนให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมาร่วมกันทำผ้ามัดย้อม โดยใช้ผ้าเช็ดหน้าเพื่อสะดวกแก่การนำกลับบ้าน พร้อมแทรกสาระเรื่องผ้ามัดย้อมและการเก็บรักษาก่อนนำไปใช้ เพื่อให้ลวดลายติดคงทนที่สุด
5. กล่าวสรุปกิจกรรมขณะช่วยผู้เข้าร่วมกิจกรรมจัดเก็บผ้าเช็ดหน้าที่ทำการย้อมเสร็จกลับบ้าน และเชิญชวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมดู display การตกแต่งที่สื่อถึงอาชีพอื่นๆ ในชุมชน เช่นการเผาถ่านโกงกาง การทำประมง เป็นต้น

เนื้อหาในการอธิบาย

ด้วยสภาพภูมิประเทศของหมู่บ้านเขายี่สารที่อยู่ใกล้ชายฝั่งทะเล เต็มไปด้วยป่าไม้ชายเลน มีลำน้ำน้อยใหญ่ไหลลัดเลาะนำความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเข้าสู่ชุมชน จนเกิดเป็นแหล่งหาอยู่หากินทั้งบนผืนดินและผืนน้ำให้แก่ชุมชนบ้านเขายี่สาร

อาชีพเด่นบ้านเขายี่สาร

1. **ลมน้ำชาย** ชาวเขายี่สารต้องอาศัยซื้อน้ำจืดจากเรือลมน้ำ ก็ด้วยสภาพแวดล้อมแบบป่าชายเลน ทำให้การหาน้ำจืดที่บ้านเขายี่สารเป็นเรื่องลำบาก ชาวบ้านจึงยังชีพด้วยการนำเรือไปบรรทุกน้ำจืดมาขายหรือ เรียกกันว่า การ “ลมน้ำ” เป็นอาชีพดั้งเดิมที่ชาวบ้านจะนำเรือออกจากหมู่บ้าน ล่องไปตามคลองจนถึงแม่น้ำเพชรบุรีและลงมายังอ่าวบางตะบูน พอเรือไปถึงบริเวณน้ำที่ตื้นและใสสะอาดก็จะกวดแคมเรือข้างหนึ่งลงให้น้ำเข้าเรือ จนได้ปริมาณน้ำจนพอแล้วก็บรรทุกน้ำกลับมายาวให้ชาวบ้านที่เขายี่สารนั่นเอง แม้ต่อมาจะให้สูบลมเครื่องสูบน้ำเข้าเรือก็ตามแต่ก็ยังเรียกว่าการลมน้ำอยู่ดี
2. **เผาถ่านเลี้ยงชีพ** อาชีพอดนิยมนี่ทำกันเกือบทั้งชุมชนบ้านเขายี่สารนั่นคือ “การเผาถ่าน” เป็นเพราะบ้านเขายี่สารอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ป่าชายเลนนานาชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้โกงกางซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชน เพราะมีคุณสมบัติเหมาะสมในการทำถ่าน ให้เปลวไฟร้อนนานสม่ำเสมอ เนื้อถ่านไม่แตกปะทุ เล่ากันว่าสามารถเสริมรสชาติอาหารบั้ง-ย่าง-ผัด ได้เป็นอย่างดี และเป็นที่ต้องการของตลาด กว่า 60 ปีแล้วที่ชาวเขายี่สารกลุ่มใหญ่ได้ยึดอาชีพเผาถ่านทำกันในระดับอุตสาหกรรมครัวเรือน เริ่มจากเรียนรู้วิธีการอบถ่านด้วยการใช้เตาขนาดใหญ่จากข้างจีน ซึ่งเดินทางมาจากอำเภอกันตัง จังหวัดตรัง มาสร้างเตาเผาให้จากนั้นเกิดการสร้างงานใน เช่น การเป็นเจ้าของเตาเผา รับจ้างตัดไม้โกงกางรับจ้างเรียงไม้ในเตาจากการตัด-เผา-ขาย ที่ทำกันมาแต่เดิมยังไม่ได้เพิ่มกระบวนการผลิต ปัจจุบันมีการปลูกต้นโกงกางหมุนเวียนเพื่อทดแทนส่วนที่ได้ตัดไป โดยมีหลักอยู่ว่าตัดไปเท่าใดต้องปลูกให้เกินจำนวนที่ตัด ปัจจุบันยังคงมีเตาเผาหรือเตาอบถ่านขนาดใหญ่ในระดับอุตสาหกรรมเหลือเพียง 3 - 4 รายเท่านั้น
3. **น้ำส้มควนไม้** ทุกวันนี้อาชีพการเผา “ถ่านไม้” นั้นเริ่มทยอยปิดตัวลงจนเหลือไม่มากนัก ที่ผ่านมามีอาชีพนี้ถูกมองว่าเป็นการตัดไม้ทำลายป่าและสร้างมลพิษให้แก่สิ่งแวดล้อม จึงได้พยายามศึกษาวิจัยและพัฒนาการผลิตและการใช้ประโยชน์จากถ่านไม้อย่างจริงจัง เพื่อนำสิ่งที่เกิดขึ้นในระหว่างกระบวนการเผาถ่านมาเพิ่มมูลค่าให้มากที่สุด ควนจากการเผาไม้ที่ถูกปล่อยทิ้งอย่างน่าเสียดายกลายเป็นมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น กลับถูกนำมาเพิ่มมูลค่าเป็นน้ำส้มควนไม้สามารถผลิตผลได้ถึงปีละ 750,000 ลิตร ที่เดียว
4. **ทำนาเกลืออาชีพบรรพบุรุษ** ในบรรดาเครื่องปรุงรสที่ได้รับความนิยมมากที่สุดเห็นจะไม่มีสิ่งใดถูกเรียกใช้มากเกินไปกว่า “เกลือ” ซึ่งมีส่วนผสมทางเคมีคือ โซเดียมคลอไรด์ (NaCl) เป็นเกลือผลึกสีขาว

ที่ใช้สำหรับปรุงแต่งรสอาหาร หรือใช้ในการถนอมอาหาร มนุษย์รู้จักนำเกลือมาใช้ตั้งแต่สมัยโบราณ ในบางพื้นที่เกลือหายากและมีราคาแพงมาก

5. **อาชีพนาุ้งกุลาดำ** เมื่อราว 10 กว่าปีมานี้ มีอาชีพที่ชาวยี่สารนิยมทำกันมาก คือ การขุดบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำ โดยก่อนหน้านี้มีการเลี้ยงกุ้งแชบ๊วย ซึ่งไม่ส่งผลเสียต่อสภาพแวดล้อมมากนัก หลังจากที่ป่าชายเลนกลายเป็นนาุ้งกุลาดำ ได้ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมและการทำมาหากิน พื้นที่ป่าชายเลนหายไปอย่างรวดเร็วมากกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่ ทั้งยังถูกทิ้งร้างในช่วงที่การทำนาุ้งตกต่ำ กลายเป็นปัญหาวิกฤตทางสภาพแวดล้อม ปัจจุบันชาวยี่สารรุ่นหนุ่มสาวเลือกประกอบอาชีพอื่นที่ไม่ใช่การทำถ่านหรือนาุ้งเกิดการโยกย้ายที่อยู่อาศัยหรือออกไปทำงานต่างพื้นที่มากกว่าเดิม
6. **ทำผ้ามัดย้อมจากป่าชายเลน** การย้อมผ้าโดยใช้เปลือกไม้และใบไม้ของพืชป่าชายเลนถือเป็นเอกลักษณ์หนึ่งของชาวชุมชนชาวยี่สาร เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อกันมา "กลุ่มเปลือกไม้" บ้านชาวยี่สารคือการรวมตัวของชาวบ้านและผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่น ก่อตั้งขึ้นเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2543 สืบเนื่องมาจากโครงการที่พิพิธภัณฑสถานชาวยี่สาร ได้จัดให้มีการฝึกอบรมเรื่องการผลิตของที่ระลึกจากวัสดุท้องถิ่นให้กับชาวบ้านบ้านชาวยี่สาร โดยทางพิพิธภัณฑสถานได้เชิญสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัดสมุทรสงครามมาเป็นผู้ฝึกอบรม จนกระทั่งเกิดเป็นผลงาน "ผ้าฝ้ายย้อมด้วยวัสดุที่มาจากพืชพรรณในป่าชายเลน" กลายเป็นสินค้า OTOP ของจังหวัดสมุทรสงครามดังเช่นปัจจุบัน

วิทยาศาสตร์บนผืนผ้ามัดย้อม

สีที่ได้จากธรรมชาติเป็นความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาจากปู่ตาตายาย แหล่งวัตถุดิบสีธรรมชาติยังสามารถหาได้จากต้นไม้ ไม่ว่าจะเป็นใบไม้ หรือเปลือกไม้ ที่ให้สีสันทนสวยงามตามที่เรากำลังต้องการและหาได้ไม่ยากในชุมชน เป็นเพราะใบไม้เหล่านั้นมีรงควัตถุที่เรียกว่าเม็ดสี (pigment) ซึ่งแตกต่างกันไปตามชนิดของพืช เช่น

การย้อมสีเขียวจากใบหูกวาง เอาใบหูกวางมาตำคั้นเอาแต่น้ำสี กรองให้สะอาดต้มให้เดือดเอาผ้าฝ้ายที่เตรียมไว้ลงย้อม จะได้เป็นสีเขียวอ่อนหรือสีเหลือง

การย้อมสีน้ำตาลจากเปลือกไม้โกงกาง นำเอาเปลือกไม้โกงกางที่แห้งแช่น้ำไว้ 1 คืน แล้วต้มเคี่ยวไว้ 2 วัน จะได้น้ำย้อมสีน้ำตาลเข้ม

การย้อมสีน้ำตาลแดงจากเปลือกตะบูน นำเอาเปลือกตะบูนที่แห้งแช่น้ำไว้ 1 คืน แล้วต้มเคี่ยวไว้ 2 วัน ต้นตะบูนสามารถใช้เปลือกจากผล หรือเนื้อไม้ก็ได้ เพื่อมาทำสีย้อม แต่สีที่สกัดจากเปลือกต้น สีจะจับติดสม่ำเสมอ นำย้อมผ้าได้ดีที่สุด

ชาวบ้านชาวยี่สารจะมีเคล็ดลับการย้อมผ้าคือ นำเอาน้ำที่สกัดได้จากไม้ป่าชายเลนไปหมักกับน้ำขี้เถ้าในปริมาณที่เหมาะสม ซึ่งภายในน้ำขี้เถ้ามีฤทธิ์เป็นด่าง เพื่อสกัดสีได้มากขึ้นและทำให้สีเกาะเส้นใยได้ดีขึ้นกว่าเดิมด้วย

วิธีการทำผ้ามัดย้อม

1. นำเปลือกไม้หรือใบไม้ของพืชป่าชายเลนผสมน้ำขี้เถ้าเคลบ แล้วนำมาต้มจนได้น้ำสีเข้มอัตราส่วนตามความเหมาะสมกับจำนวนผ้าที่ต้องการจะย้อม
2. นำผ้าฝ้ายหรือไหมที่ขจัดใยและแป้งออกแล้ว มามัดเพื่อสร้างลวดลายบนผืนผ้า
3. นำผ้าที่มัดลายด้วยเชือกฟางมาย้อมในน้ำที่เตรียมไว้แล้ว ระยะเวลาโดยทั่วไปประมาณ 4 ชั่วโมง หรือจะย้อมแช่ไว้ 1 คืน ถ้าต้องการสีที่เข้มขึ้น
4. นำผ้าที่ได้ไปตากให้แห้งถ้าต้องการให้สีเข้มก็ตากแดด หากต้องการสีปกติก็ตากในร่ม
5. แกะเชือกฟางที่มัดลายออก แล้วนำไปซักหลายๆ ครั้ง ด้วยน้ำยาล้างจานให้หมดการตกสี และนำผ้าไปตากให้แห้ง แล้วจึงนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ต่อไป

ภาพบรรยากาศ

ข้อสังเกต

กิจกรรมนี้หมวดวิชาคหกรรม หรือกลุ่มงานวิชาชีพสามารถรับผิดชอบได้ เนื่องจากมีบุคลากรที่มีความรู้และพร้อมด้วยเรื่องอุปกรณ์ จากบรรยากาศภายในงานกิจกรรมนี้สามารถดึงดูดความสนใจจากผู้เข้าร่วมนิทรรศการได้มากทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เพราะสามารถปล่อยจินตนาการที่สร้างสรรค์ออกมา โดยทำเป็นลวดลายมัดย้อมตามถนัด จากนิทรรศการที่จัดขึ้นพบว่าผลิตภัณฑ์จากผ้ามัดย้อมที่นำมาจัดแสดง สามารถดึงดูดความสนใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรมและสร้างแรงบันดาลใจในการสร้างงานศิลปะผ้ามัดย้อมได้อย่างดี โดยวิทยากรมีการ

สอดแทรกเนื้อหา และประโยชน์ที่ได้จากการนำไม้ปาชายเลนมาสกัดเป็นสีย้อมอยู่ตลอดเวลา ทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ทั้งความเพลิดเพลินและสาระควบคู่กันไป

กิจกรรมที่ 3 “กินอย่างยี่สาร”

แม้จะขาดแคลนน้ำจืด แต่ความสมบูรณ์ของผืนป่าชายเลนก็ทำให้อาหาร เช่น กุ้ง หอย ปู และปลา สำหรับชุมชนบ้านเขายี่สารนั้น มีมากมายไม่แพ้ชุมชนใดๆ รวมถึงพรรณพืชเฉพาะถิ่นอีกหลายชนิด ที่ชาวบ้านนำมาประกอบอาหารอร่อยได้หลากหลายเมนู

วัตถุประสงค์

4. รู้จักวิถีชีวิตในแง่อาหารการกินของชาวบ้านเขายี่สาร
5. เรียนรู้ถึงการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
6. รู้จัก “ชะคราม” พืชเฉพาะถิ่นของชาวบ้านเขายี่สาร

กลุ่มเป้าหมาย

นักเรียนทุกระดับชั้น และประชาชนทั่วไป

แหล่งความรู้

อาจารย์หมวดวิชาคหกรรมและกลุ่มแม่บ้าน

อุปกรณ์

1. บอร์ดนิทรรศการหมายเลข 7 และ 8
2. ชะครามสด
3. เครื่องปรุงและเครื่องเคียง เช่น น้ำยำ กะทิ กุ้ง ถั่วลิสงคั่วบด เป็นต้น
4. ขนมลูกล่ำแพน
5. อุปกรณ์เครื่องครัว เช่น ชาม ช้อนคน จาน ถาด เป็นต้น
6. ถ้วยชิม
7. กระดาษทิชชู
8. อุปกรณ์ display เช่น ปลาแดดเดียว ผลลูกล่ำแพน เป็นต้น

วิธีดำเนินการกิจกรรม

1. ทีมวิทยากรแนะนำตัวและกิจกรรมที่จะชวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมทำภายในวันนี้
2. ชักชวนให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมดูต้นชะครามสด แล้วลองสอบถามว่ารู้จักพรรณไม้ชนิดนี้หรือไม่ เพื่อเป็นการดึงเข้าเนื้อหา
3. ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมลองรับประทานใบชะครามสด เพื่อรู้รสก่อนจะนำไปปรุงอาหาร
4. สาธิตการทำอาหารเมนูชะคราม โดยให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีส่วนร่วมในการผสมส่วนผสม เช่น น้ำยำ ถั่ว กุ้ง ตามชอบ เพื่อที่จะรับประทานได้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่
5. ให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมลองชิมเมนูสาธิต และเมนูต่างๆ ที่ทำเตรียมไว้ โดยมีการเล่าและชวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมพูดคุยถึงวัตถุดิบที่นำมาทำ เพื่อเกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างวิทยากรและผู้เข้าร่วมกิจกรรม

เนื้อหาในการอธิบาย

อาหารประจำถิ่น

ด้วยสภาพภูมิประเทศที่ถูกโอบล้อมด้วยผืนป่าชายเลนและน้ำกร่อย อีกทั้งการเดินทางติดต่อกับชุมชนอื่นๆ ค่อนข้างจะลำบาก ชาวชุมชนเขายี่สารตั้งแต่วัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจึงนิยมจะนำวัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่นมาประกอบเป็นเมนูอาหาร อาหารการกินของชาวชุมชนเขายี่สารนอกจากจะเป็นสัตว์น้ำที่หาได้จากธรรมชาติแล้ว คงหนีไม่พ้นพืชพรรณจากป่าชายเลน เช่น ต้นลำแพน ต้นแสม จากการปรับตัวอยู่ในสภาพแวดล้อมของป่าชายเลนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ชาวเขายี่สารก็เรียนรู้วิธีที่จะคัดเลือกนำเอาพืชพรรณเหล่านี้มาใช้ประโยชน์เพื่อทำอาหาร แต่ที่ขึ้นชื่อและได้รับความนิยมมากที่สุดจากผู้มาเยือนเขายี่สารซึ่งต้องหารับประทานให้ได้ก็คือ “ชะคราม” นั่นเอง

ชะครามพืชท้องถิ่นสู่เมนูจานเด็ด

"ชะคราม" พืชที่อาจเรียกได้ว่าเป็นวัชพืช ที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ อย่างดกดีนรายรอบตามเนินดินที่มีความเค็ม คือเมนูชั้นดี และบ่งบอกความเป็นคนที่นี่ได้ชัดเจน พวกเขาเอามันมาสกัดความเค็มออกด้วยการต้มหลาย ๆ รอบ แล้วรูดเอาแต่ใบเพื่อนำไปลวกกินกับน้ำพริกมะขาม ราดกะทิ ยำ หรือทำแกงส้ม ส้มฝัดของชะครามยามกินนั้นนุ่มๆ คุณซบสิ่งทีผสมกับมันอย่างน้ำแกง หรือน้ำพริกไว้เต็มรส ปกติแล้วจะใช้ต้นชะครามที่ยังไม่แก่มาทำอาหาร ถ้าแก่แล้วจะเป็นสีอมชมพูซึ่งไม่นิยมนำมาทำอาหารกัน

แท้จริงแล้วชะครามไม่ใช่พืชที่ขึ้นอยู่บนที่ดินบริเวณบ้านเขายี่สารแต่เพียงแห่งเดียว พื้นที่ที่มีอาณาเขตติดต่อกับทะเล หรือได้รับอิทธิพลจากป่าชายเลน ก็สามารถพบเห็นพืชสกุลนี้ได้เช่นกัน เพียงแต่ว่าความเป็นชุมชนที่ติดต่อกับชุมชนอื่นได้ค่อนข้างยากเพราะเส้นทางการคมนาคมลำบาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยก่อนอย่างชุมชนบ้านเขายี่สาร ทำให้ชาวบ้านไม่มีทางเลือกมากมายนัก จึงต้องรู้จักนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาผสมผสานกับฝีมือและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำอาหาร ดัดแปลงพืชพรรณจำพวกนี้ให้ออกมาเป็นอาหารรสชาติโอชะให้ได้

และหากใครได้รู้จักความเป็นยี่สารผ่านอาหารการกิน อาจต้องตั้งว่าพวกเขาสามารถนำพืชพรรณน้ำกร่อยอย่างลูกแสม ฝักครุย หรือกลอย มาทำอาหารได้หลากหลายอย่างเหลือเชื่อทุกวันนี้ แม้รสมีแบบดั้งเดิมจะหากินได้ยาก แต่ตามหมู่บ้านที่กระจายอยู่ริมคลองยี่สาร ก็ยังมีเรื่องราวเหล่านั้นยังคงอยู่ พร้อมด้วยแม่ครัวฝีมือดีที่นึ่งปรุงอาหารให้แขกบ้านแขกเมืองที่มาเยี่ยมเยียน ได้ลองลิ้มรสกันอยู่เป็นประจำ

ปลาหมอเทศแดดเดียว

อาหารขึ้นชื่อของบ้านเขายี่สารอีกเมนูหนึ่ง เป็นสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP ระดับสี่ดาว ของ จังหวัดสมุทรสงคราม จุดเด่นของปลาหมอแดดเดียวที่ยี่สารคือความสดของเนื้อปลา และก้างปลาที่หาแทบไม่ได้เลยในชิ้นเนื้อแต่ละชิ้น เมื่อนำไปประกอบเป็นเมนูอาหารต่างๆ จึงให้รสชาติที่อร่อยกว่าปลาหมอเทศแดดเดียวที่อื่น

ภาพบรรยากาศ

ข้อสังเกต

กิจกรรมนี้หมวดวิชาคหกรรม หรือกลุ่มแม่บ้านสามารถรับผิดชอบได้ เนื่องจากมีบุคลากรที่มีความรู้ และพร้อมด้วยเรื่องอุปกรณ์ จากบรรยากาศภายในงานกิจกรรมนี้มีความคึกคัก และได้รับการตอบรับในการเรียนรู้ อย่างดีจากกลุ่มผู้ปกครอง และกลุ่มวัยทำงาน เพราะวิทยากรมีการเล่าเรื่องที่สนุกสนานเป็นความรู้ให้แก่ผู้เข้าร่วม กิจกรรมได้ดี ส่วนกลุ่มเด็กและเยาวชนให้ความสนใจน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มผู้ปกครอง เพราะอาหารแต่ละชนิดที่นำมาสาธิตมีรสชาติที่จัดจ้าน ไม่เหมาะกับเด็กเล็กเท่าไร แต่ทางที่มจัดงานและวิทยากรก็แก้ไขด้วยการ นำขนมลูกล่ำแพนมาให้เด็กๆ ได้ชิมกันซึ่งเรียกความสนใจในการเข้ามาเรียนรู้จากเยาวชนได้มากขึ้น

กิจกรรมพิเศษ : “เล่าเรื่องผ่านหุ่น”

“ละครหุ่นสาย” เอกลักษณ์ของชุมชนบ้านเขายี่สาร ความภูมิใจของชาวชุมชนที่จัดไว้รับนักท่องเที่ยวที่มาเยือน โดยคณะหุ่นสายเด็ก โรงเรียนวัดเขายี่สาร ตอนนี้อกลายเป็นของดีสมุทรสงครามไปแล้ว ซึ่งละครหุ่นสายเป็นเครื่องมือในการสื่อสารให้คนภายนอกได้ทราบความเป็นมาของชุมชนผ่านการเชิดที่แฝงไปด้วยความงดงามตามแบบไทย

ละครหุ่นสายจากน้องๆ โรงเรียนวัดเขายี่สาร(ประมุขเวชกิจ) และเยาวชนจากบ้านเขายี่สาร ได้รับการฝึกอบรมโดยตรงจากจากคณะละครหุ่นสายชื่อดังของประเทศไทยอย่างคณะละครหุ่นสายเสมา เด็กๆ เยาวชนที่มาทำการแสดงจะมีหน้าที่ของตนเองที่ต้องรับผิดชอบอย่างเคร่งครัด มิใช่เพียงแค่การเชิดหุ่นและพากย์เสียงเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการเก็บ และเคลื่อนย้ายอุปกรณ์ไม่ว่าจะซ้อมหรือแสดงจริงก็ตาม รวมถึงการมีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นในเรื่องบท การแสดง หรือแม้กระทั่งการออกแบบหุ่นสาย ซึ่งดูเหมือนเป็นงานที่ยากสำหรับเยาวชนระดับชั้นประถมศึกษา แต่น้องๆ บ้านเขายี่สารก็ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า ถ้ามีความรักและความพยายามสิ่งนั้นก็ไมยากที่จะประสบความสำเร็จ

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะได้เรียนรู้เรื่องราว วัฒนธรรมของชาวชุมชนบ้านเขายี่สาร ด้วยการชมการเชิด “ละครหุ่นสาย” โดยเยาวชนโรงเรียนวัดเขายี่สาร ที่จะบอกเล่าเรื่องราวผ่านตัวละครหุ่นสาย และเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ร่วมทดลองเชิดตัวละครเองด้วย เพื่อให้ทราบถึงความยากง่ายในการแสดง

ตลอดกิจกรรมนิทรรศการ “เที่ยวเมืองเก่า...เล่าวิถีไทย ตอน รื่นรมย์...ชมบ้านเขายี่สาร” จะมีน้องๆ เยาวชนกลุ่มมัคคุเทศก์น้อยมาคอยเป็นวิทยากรให้ความรู้ตลอดงาน

ภาพบรรยากาศ

ผลการดำเนินกิจกรรมในนิทรรศการ

“เมืองเก่า...เล่าวิถีไทย ตอน รื่นรมย์...ชมบ้านเขายี่สาร”

นิทรรศการนี้ว่าด้วยเรื่องของกรมองเมืองเก่า เพื่อให้เห็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม รวมทั้งวิถีชีวิต ของชาวชุมชนเมืองเก่า ที่ถูกกาลเวลาพัดเปลี่ยนให้จางหายไป แต่ก็ยังมีอีกหลายชุมชนโบราณที่ยังคงพยายามรักษา และสืบทอดสิ่งที่ทรงคุณค่าเหล่านี้ไว้รุ่นต่อรุ่น โดยหยิบยกเรื่องราวของบ้านเขายี่สาร ชุมชนโบราณ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นมาเป็นเรื่องเด่นของนิทรรศการ จากความมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวทั้งในเรื่องสภาพภูมิประเทศซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชน รวมถึงทรัพยากร และวิถีชีวิตที่งดงามของชาวบ้าน เป็นแรงบันดาลใจที่จะนำเสนอชุมชนโบราณเล็กๆ ในจังหวัดสมุทรสงครามแห่งนี้ให้เผยแพร่สู่สังคมภายนอกได้รู้จักพวกเขาให้มากขึ้น เพื่อหันกลับมาให้ความสำคัญและภูมิใจในสังคมที่ตนเองอยู่ เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพชนได้ส่งต่อกันมา

ตัวนิทรรศการแม้จะมีความจำเพาะในเนื้อเรื่อง ที่กล่าวถึงชุมชนเพียงชุมชนเดียว แต่ตัวกิจกรรมและการตกแต่งกลับสร้างความน่าสนใจให้แก่ผู้เข้าร่วมนิทรรศการได้อย่างดี โดยเนื้อหาของกิจกรรมจะมีการร้อยเรียงเพื่อความเข้าใจที่ง่าย และครบวงจรของชุมชน จากส่วนฐานกิจกรรมที่ 1 ซึ่งเป็นเรื่องของภาพรวมชุมชนบ้านเขายี่สาร ที่เน้นเรื่องสภาพที่ตั้ง สภาพภูมิประเทศ และสถานที่สำคัญในชุมชน เพื่อปูพื้นให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้มีความเข้าใจในชุมชนที่ตรงกันเสียก่อน ผ่านเครื่องมือการเรียนรู้อย่างแผนที่ขนาดใหญ่ และรูปสถานที่สำคัญของบ้านเขายี่สาร ขนาดโปสเตอร์สีสันสวยงาม เพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างวิทยากรและผู้เข้าร่วมกิจกรรม โดยวิทยากรเป็นมัคคุเทศก์น้อยในโครงการวิจัย และมีท่านอาจารย์ไพรัช แก้วกาม หัวหน้าโครงการวิจัยเป็นผู้ดูแลภาพรวม หลังจากนั้นจึงส่งต่อเนื้อหาเข้าสู่ฐานกิจกรรมที่ 2 ในเรื่องของวิถีชีวิตที่สื่อออกทางด้านอาชีพของชาวบ้านเขายี่สาร ที่มีอาชีพที่น่าสนใจและมีเอกลักษณ์อยู่ผลหลายอย่าง แต่ทางทีมงานได้เรื่องการทำผ้ามัดย้อมจากไม้ป่าชายเลนมาเป็นตัวกิจกรรม เพราะจะทำให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ลงมือทำและนำกลับไปเป็นของที่ระลึกได้อีกด้วย กิจกรรมนี้ได้รับความสนใจจากผู้เข้าร่วมมากที่สุด เพราะมีการลงมือทำและได้แสดงออกทางงานศิลปะอย่างอิสระ โดยมีวิทยากรเป็นคนคอยแนะนำแนวทางและสอดแทรกความรู้ให้ หลีกเลี่ยงทำกิจกรรมมัดย้อมเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะมีน้องๆ เยาวชนมัคคุเทศก์น้อย คอยแนะนำอาชีพอื่นๆ ที่น่าสนใจในชุมชนให้ฟังอีกครั้ง ก่อนที่จะส่งต่อเนื้อหาไปยังฐานกิจกรรมสุดท้าย ซึ่งนำเสนอเรื่องการกินหรืออาหารของชาวชุมชนบ้านเขายี่สาร ซึ่งวิทยากรสามารถถ่ายทอดความรู้และเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยในเรื่องของอาหารของเขายี่สารได้เป็นอย่างดี ทำให้ได้รับความสนใจจากบรรดาผู้ปกครอง และบุคคลทั่วไปอย่างมาก กิจกรรมนี้จะเน้นไปที่ชะคราม ซึ่งเป็นพืชเฉพาะถิ่นชนิดหนึ่งของเขายี่สาร ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวในเรื่องการดูดซับรสชาติได้เป็นอย่างดี โดยที่วิทยากรจะชักชวนให้ผู้ร่วมกิจกรรมได้รับประทานใบสดของชะครามก่อน เพื่อเปรียบเทียบกับรสชาติที่ได้เมื่อนำมาปรุงเป็นอาหารเรียบร้อยแล้ว และในแต่ละวันจะมีกิจกรรมพิเศษ คือ การแสดงละครหุ่นสายจากน้องนักเรียนโรงเรียนบ้านเขายี่สาร(ประชาเวชกิจ) และน้องๆ ในชุมชนบ้านเขายี่สาร ที่ถ่ายทอดเนื้อหาที่สื่อออกถึงสภาพชุมชนและวิถีชีวิตของบ้านเขายี่สาร ผ่านตัวละครหุ่นสายที่น้องๆ ทุกคนตั้งใจซักให้แสดงท่าทางออกมาใกล้เคียงคนที่ใช้ชีวิตมากที่สุด โดยเนื้อหาที่ทำการแสดงทั้งสอง

วันเป็นเรื่องของป่าโกงกาง และปลาหู ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของชาวชุมชน จากการแสดงทั้ง 4 รอบ ได้รับความสนใจ และการตอบรับอย่างดีเยี่ยมทั้งจากผู้มาใช้บริการและผู้เข้าร่วมกิจกรรมเอง

โดยภาพรวมนิทรรศการนี้ได้รับการตอบรับที่ดีจากผู้เข้าร่วมกิจกรรม ทั้งที่เป็นเนื้อหาเฉพาะชุมชน ไม่ได้เปิดกว้างเหมือนเนื้อหาในทุกครั้ง แต่ด้วยความแข็งแกร่งของเนื้อหาจากวิทยากรในท้องถิ่น และเอกลักษณ์อันมีเสน่ห์ของวิถีชีวิต และนิสัยที่น่ารักของชาวชุมชนี่สารเอง ทำให้นิทรรศการ “เที่ยวเมืองเก่า..เล่าวิถีไทย ตอน รื่นรมย์... ชมบ้านเขายี่สาร” สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้ชุมชนอื่นๆ นำไปเป็นตัวอย่างที่จะกล้านำเสนอวิถีชีวิตของตนเอง ให้สังคมภายนอกได้รับรู้เป็นอย่างดี